

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
Facultatea de Teologie

Ecumenicitatea Bisericii lui Hristos
oglindită în cultul divin, cu precădere în anaforele
liturgice

Coordonator științific,

Pr. prof. univ. Dr. Vasile Nechita

Doctorand,

Pr. Constantin Ciobanu

Constanța
2012

CUPRINS

INTRODUCERE	5
I. ECUMENICITATEA BISERICII LUI HRISTOS PREFIGURATĂ ÎN VECHIUL TESTAMENT	14
I.1. CINSTIREA LUI DUMNEZEU ÎN VECHIUL TESTAMENT	15
A. PERIOADA PATRIARHILOR	16
B. PERIOADA ROBIEI EGIPTENE ȘI A PRIMIRII LEGII PE MUNTELE SINAI	23
C. PERIOADA JUDECĂTORILOR, A REGALITĂȚII ȘI A CONSTRUIRII TEMPLULUI DIN IERUSALIM	29
D. PERIOADA ROBIEI ASIRO-BABILONIENE, A REÎNTOARCERII ȘI RECONSTRUIRII TEMPLULUI	43
E. PERIOADA REÎNTOARCERII DIN ROBIE ȘI RECONSTRUCȚIEI TEMPLULUI DIN IERUSALIM	56
II. ECUMENICITATEA BISERICII LUI HRISTOS OGLINDITĂ ÎN NOUL TESTAMENT.....	63
2.1. CULTUL DE LA TEMPLU ȘI SHEKHINAH	63
2.2. BINECUVÂNTĂRILE ȘI FRÂNGEREA PÂINII	67
2.3. CELE ȘAPTE LAUDE ȘI TIMPUL LITURGIC.....	76
2.4. TEMPLUL ȘI FOIȘORUL CINEI DE TAINĂ	82
2.5. HRISTOS – CHEIA SCRIPTURILOR ȘI CENTRUL LITURGHIEI.....	89
2.6. BISERICILE LOCALE ȘI SINAXA LITURGICĂ.....	94
III. ECUMENICITATEA BISERICII LUI HRISTOS OGLINDITĂ ÎN PERIOADA PĂRINȚILOR APOSTOLICI	101
3.1. ÎN EPISTOLELE ADRESATE BISERICILOR ASIEI MICI (APOCALIPSA)	101
3.2. ÎN EPISTOLELE SFÂNTULUI IGNATIE AL ANTIOHIEI.....	116
3.3. ÎN EPISTOLELE SFINȚILOR CLEMENT ROMANUL ȘI POLICARP AL SMIRNEI	135
3.4. DISPUTA PASCALĂ ȘI ECUMENICITATEA BISERICII.....	145
3.5. PAX ROMANA – PAX CHRISTIANA ȘI ECUMENICITATEA BISERICII	148
IV. PERIOADA PRENICEANĂ ȘI A SINOADELOR ECUMENICE	157
4.1. PRIMELE MĂRTURII PRIVIND SFÂNTA LITURGHIE.....	162
A. PĂSTORUL LUI HERMA	164
B. CONSTITUȚIILE APOSTOLICE	170
C. SCRIERILE LUI HIPOLIT PAPA ROMEI ȘI CIPRIAN AL CARTAGINEI	173
D. SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL († CCA 165)	175
E. SFÂNTUL IRINEU DE LYON ȘI TERTULIAN († CCA 202)	182
4.2. CANONUL BIBLIC ȘI CANONUL LITURGIC	189
A. RAPORTUL DINTRE SFÂNTA SCRIPTURĂ ȘI SFÂNTA LITURGHIE	191
B. PREZENȚA EXPRESIILOR BIBLICE ÎN RUGĂCIUNILE BISERICII	196
4.3. SINOADELE LOCALE ȘI UNITATEA ECUMENICĂ A BISERICII	200
A. SINOADELE DIN ORIENTUL CREȘTIN	201
B. SINOADELE DIN NORDUL AFRICII	211
C. SINOADELE DIN APUS	217
4.4. SINOADELE ECUMENICE	218
A. SINODUL I ECUMENIC	221
B. SINODUL II ECUMENIC	225
C. SINODUL III ECUMENIC	228
D. SINODUL IV ECUMENIC	231
E. SINODUL V-VI ECUMENIC SAU QVINISEXT	237

V. ECUMENICITATEA BISERICII LUI HRISTOS OGLINDITĂ ÎN SFINTELE LITURGHII.....	265
5.1. LITURGHIA BIZANTINĂ.....	265
A. LITURGHIA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE	267
B. LITURGHIA SFÂNTULUI IOAN GURĂ DE AUR	300
C. LITURGHIA SFÂNTULUI GRIGORE DIALOGUL	319
5.2. LITURGHIILE BISERICILOR VECHI-ORIENTALE.....	334
A. LITURGHIA SFÂNTULUI IACOB	335
B. LITURGHIA CLEMENTINĂ	338
C. LITURGHIA BISERICII APOSTOLICE ARMENE	340
D. LITURGHIILE BISERICII SIRO-IACOBITE	343
5.3. LITURGHIILE SIRIENE RĂSĂRITENE.....	345
A. ANAFORA LUI TEODOR INTERPRETUL	348
B. ANAFORA LUI NESTORIE	350
5.4. LITURGHIILE BISERICII COPTE.....	351
A. LITURGHIA SFÂNTULUI MARCU	351
B. RUGĂCIUNEA EUHARISTICĂ A LUI SERAPION	355
C. LITURGHIA SFÂNTULUI CHIRIL AL ALEXANDRIEI	358
D. LITURGHIA SFÂNTULUI GRIGORIE DE NAZIANZ	359
E. ANAFORA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE	362
5.5. LITURGHIA BISERICII ETIOPIENE.....	364
A. ANAFORA SFINȚILOR APOSTOLI	366
B. ANAFORA SFÂNTULUI APOSTOL MARCU	369
C. ANAFORA CELOR 318 SFINȚI PĂRINȚI	369
D. ANAFORA SFÂNTULUI ATANASIE CEL MARE	371
5.6. LITURGHIILE OCCIDENTALE.....	372
A. LITURGHIA ROMÂNĂ	372
B. LITURGHIA SFÂNTULUI AMBROZIE AL MILANULUI	379
CONCLUZII: ACTUALITATEA ABORDĂRILOR SACRAMENTAL-LITURGICE ÎN SUSȚINEREA DEMERSULUI ECUMENIC	385
BIBLIOGRAFIE	391
IZVOARE BIBLICE, PATRISTICE ȘI CANONICE	391
CĂRȚI DE CULT	394
LUCRĂRI ÎN VOLUM COLECTIV	394
MANUALE. DICȚIONARE. ENCICLOPEDII	395
LUCRĂRI ÎN VOLUM	396
STUDII ȘI ARTICOLE	410

Cuvinte cheie

Ecumenicitate, Dumnezeu, Sfânta Scriptură, Hristos, Iisus, anafora, ecumenic, sobornicitate, sfânt, liturgie, sinod ecumenic, apostol, sfânt părinte, cult, epistolă, templu, profet, taină, timp liturgic, patriarh, lege, frângerea pâinii, laude, canon biblic, canon liturgic, catolicitate, ortodox, reformă, protestanți, pace, misiune, Euharistie, conferință, document, crez, adunare, patriarh, congres, comuniune, sacrament, denominațiune, unitate, religie, teolog, mișcare ecumenică, occident, contemporan, creație, mărturisire, prezență.

Argument

După Conciliul II Vatican în Biserica Romano-Catolică a cunoscut o mare amploare mișcarea harismatică preluată de la penticostalii clasici, care au ca întemeitor pe Charles F. Parham (în jurul anului 1900) și de la așa numitele mișcări harismatice care au luat naștere în cadrul Bisericii Protestante (luteranii) sau ieșite din Reformă (calvinii). Această mișcare harismatică sau de reînnoire spirituală își propune sprijinirea unui ecumenism spiritual. În fapt ea cunoaște o manifestare diversă sincretistă – mergând de la Biserica Kimbanguistă care numără aproximativ douăzeci de milioane aderenți fiind o combinație a religiilor antimiste africane și religia creștină, la mișcările voodoo și zioniste, care cunosc o diversă manifestare; numai pe coasta de vest a Africii întâlnindu-se aproximativ zece mii de astfel de forme și până la purtarea Bisericii Ortodoxe cum este comunitatea ortodoxă harismatică din Pittsburgh sub conducerea Arhimandritului Stephanou – cu o extindere extraordinară; la nivelul anului 2005 se estima că numărul harismaticilor ar fi de peste șaptezeci de milioane ceea ce înseamnă că au depășit ca număr Biserica Anglicană. Dacă avem în vedere faptul că în rândul Bisericii Romano-Catolice – în special în comunitățile din cele două Americi – se înregistrează câteva mii de comunități așa zise harismatice care numără aproape două sute milioane de credincioși, avem imaginea reală a acestui curent numit harismatic menit să mențină un ecumenism spiritual.

Începând cu anul 1968 – Adunarea generală a CEB de la Uppsala (Suedia) în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor această mișcare de reînnoire spirituală sau harismatică a început să influențeze programele de rugăciune în comun și să propună intercomuniunea înainte de acceptarea unei baze comune de credință, pentru ca Nairobi (Kenia), în anul 1975, la Vancouver (Canada), 1983 și Camberra (Australia), 1991, această mișcare – cu tendințe sincretiste să cunoască o cotă ascendentă, ceea ce a dus la Harrare (Zimbabwe) în 1998, la o adevărată disensiune între ortodocși și ceilalți membrii ai Consiliului Ecumenic, în urma căreia unele Biserici Ortodoxe au amenințat cu retragerea din CEB ceea ce a dus la crearea unui consiliu de paritate care să analizeze problemele care fac obiectul referendumului; oarecum această situație de criză va fi rezolvată la Porto Alegre (Brazilia) în 2006, unde s-a ajuns – după retragerea din Consiliul Ecumenic a Bisericilor Ortodoxe din Bulgaria, Serbia și Gruzia, iar Biserica Ortodoxă din Grecia amenințând cu retragerea; chiar și Biserica Rusiei – la acceptarea votului consensual în privința unor subiecte sensibile pentru ortodocși și la neacceptarea pe ordinea de zi a unor probleme legate de subiecte care crează disensiuni între Biserici.

Pusă în fața acestei realități Ortodoxia, încă din 1961 – Adunarea generală a CEB de la New Delhi (India) – s-a simțit chemată ca odată cu reintrarea Bisericilor Ortodoxe din țările ex-socialiste în Consiliul Ecumenic să sublinieze cu mai multă fermitate „legăturile spirituale care ne unesc (și care) sunt atât de strânse încât ele constituie temelia indistructibilă în deplină comuniune”¹. De aceea spunea Fericitul întru adormire Patriarhul Iustin Moisescu, conducătorul delegațiilor Bisericilor din România la New Delhi a considerat necesar să sublinieze, arătând că dorința Bisericii Ortodoxe este aceea de a se aprofunda ceea ce este comun și ne apropie, din punct de vedere liturgic, canonic și al tezaurului patristic recunoscut de celelalte Biserici creștine: „Deși facem parte din diferite

¹ Patriarhul IUSTIN, *Pentru pacea a toată lumea. Omilii arhieresti la Nașterea și Învierea Domnului*, Editura Episcopiei Argeșului și Muscelului / Anastasis, București, 2004, p. III.

Biserici creștine noi ne-am apropiat unii de alții, păstrăm legături strânse, colaborăm între noi aprofundăm cunoștințele noastre religioase și pe cele ale altora; desigur păstrând nevătămată conștiința noastră...

Noi facem acum eforturi pentru a ne cunoaște mai bine pe noi înșine și pentru a ne uni, peste pozițiile noastre inițiale. Suntem în mers înainte. Trebuie să ne deschidem sufletele unii în fața altora, căutând împreună plinătatea Bisericii Ecumenice, în duhul umilinței și al rugăciunii, ca mărturisitori ai credinței noastre și ca slujitori ai întregii omeniri.

În mersul ei spre unitatea care se împlinește finalitatea ei perfectă, Biserica intensifică lucrarea sa în lume, în cadrele finalității ei în istorie”. Dar această conștiință că suntem în mers înainte nu numai că nu ocolește întrebarea pe care trebuie să ne-o punem, ci ne cheamă să-i dăm un răspuns comun: „În ce stadiu ne găsim noi acum în privința aceasta?”; la care marele ierarh al Bisericii noastre răspundea: „N-am ajuns încă decât la conștiința chemării stăruitoare a lui Iisus Hristos pentru unitate desăvârșită, care izvorăște din unitatea Sfintei Treimi.”²

Ca un recunoscut profesor universitar Fericitul întru pomenire Patriarhul Iustin arăta că acest model treimic al unității Bisericilor impune reconsiderarea în egală măsură a dimensiunii orizontale și verticale a ecumenismului; „nu există o separare în dimensiunea verticală și cea orizontală în slujirea Bisericii întemeiată de Mântuitorul. Originea și lucrarea ei sunt divine. Dar lucrarea ei nu este străină de destinul omului și a creaturii”.³ De asemenea, fericitul întru adormire Patriarh Iustin – unul dintre fondatorii Conferinței Bisericilor Europene – arăta că „întreaga lucrare a Mântuitorului – și a Bisericii pe care a întemeiat-o – se concentrează «în jurul strălucitoare Crucii de pe Golgota, care a topit zăgazarile dintre creatură și Creator», în jurul Jertfei care ne îndreaptă spre Înviere și spre Emausul descoperirilor și înțelegerii celor mai adânci învățături dumnezeiești, făcând din «frângerea pâinii» centrul rugăciunii de obște al creștinilor, rugăciune săvârșită de urmașii Sfinților Apostoli – arhierii și preoți de pretutindeni – spre pomenirea Mântuitorului Hristos și spre iertarea păcatelor tuturor credincioșilor aflați în grija lor.”⁴

După cum observăm Patriarhul Iustin pune în evidență faptul că actul liturgic – în mod excepțional Liturghiile și anaforele euharistice – oglindesc ecumenicitatea Bisericii precum și sobornicitatea dreptei credințe; prin aceasta arătând că în demersul ecumenic Ortodoxia poate oferi modelul de unitate canonică și de credință și nu mai puțin de unitate liturgică, păstrată ca un tezaur scump încă din vremea Sfinților Apostoli. Această propunere a fost cea care ne-a determinat să alegem tema acestei cercetări, adăugând o prezentare a cultului din Vechiul Testament o paralelă dintre canonul liturgic și cel Scripturistic, mărturiile Părinților Apostolici, precum și o prezentare sumară a Liturghiilor celorlalte Biserici. Hotărârea Adunării generale ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor de a propune ca bază de discuție teologică între Biserici și denominațiuni creștine *Crezul niceo-constantinopolitan* este un alt motiv care ne determină să aprofundăm dimensiunea liturgică a credinței sobornicești; ca să nu mai vorbim de faptul că aceasta a început odată cu aprobarea *Documentului de la Lima – Botez, Euharistie, Minister (Preoție)* – la Lima (Peru) în anul 1982. În acest an în care se împlinesc trei decenii de la elaborarea amintitului document la Academia Teologică din Chania (Creta) s-a aprobat un document care va fi pus în discuția Adunării generale a Consiliul Ecumenic al Bisericilor, care va avea loc la Busan (Coreea) între 30 octombrie – 8 noiembrie. Despre ființa ecclesială și

² Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice*, Editura Episcopiei Argeșului și Muscelului / Anastasia, București 2004, pp. 23-25.

³ Cf. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1963, p. 28.

⁴ Cf. Pr. prof. dr. Vasile NECHITA, *Misiunea Bisericii ieri și astăzi*, Editura Panciova (Voievodina), p. 394.

liturgică a Bisericii, apreciat a fi de aceeași importanță cu *Documentul BEM*. Acest document este rezultatul unor dezbateri anterioare privind natura și misiunea Bisericii și preocuparea de a se ajunge la o declarație comună – mult mai accentuate din anul 2005; acestuia adăugându-i-se diferite dezbateri privind recunoașterea comună a Botezului, ceea ce a făcut ca treizeci și una de Biserici din Germania – printre care și Bisericile Ortodoxe și cea Romano-Catolică – să recunoască reciproc, în anul 2007, Taina Botezului; problema care a rămas deschisă și care de atunci se discută în CEB este dacă recunoașterea aceluiași Botez nu presupune și mărturisirea aceleași credințe comune, mai ales că în documentele de la Porto Alegre se mărturisește dimensiunea eshatologică a Botezului și rolul său în dobândirea mântuirii. Pe lângă aprofundările dogmatice și biblice se impun a fi reconsiderate și cele liturgice; cu atât mai mult cu cât tezaurul liturgic al Bisericilor răsăritene – Ortodoxe și vechi orientale (monofizite) – este deopotrivă bogat și legat de Tradiția apostolică, ceea ce îi dă o și mai multă autoritate în cadrul discuțiilor ecumenice.

Reamintind ceea ce spunea fericitul întru pomenire Patriarh Iustin – Biserica prin lucrarea sa sacramentală sau liturgică este „locul neconținutei prelungiri a Mântuitorului, a pătrunderii lui Dumnezeu în viața lumii, a participării întregii făpturi la bucuria și noutatea aduse de Iisus Hristos în lume” – înțelegem prioritatea pentru ecumenism a adâncirii tezaurului de credință a Bisericii exprimat în mod liturgic, a scrisului patristic și a acelor rugăciuni în care se exprimă ecumenicitatea Bisericii. Numai așa vom înțelege noi ortodocșii și ne vom redescoperi prin alții – cum spune Monahul Nicolae de la Rohia – că în tezaurul de credință și liturgic avem acea manifestare a conștiinței creștine universale, integrând în chip spiritual ființa (fiecăru credincios n.n.) în umanitate; fiecare creștin (fiind chemat să fie în comuniune n.n.) cu Dumnezeu, în numele acestei universalități.

Solitudinea este sfărmată. Reînnoită prin dinamismul dragostei ființa omenească trăiește – în Liturghie – adevărul existenței sale. În această ridicare spre Dumnezeu ia își asociază natura fiindcă aceasta s-a făcut părtaşă atât căderii cât și izbăvirii sale”. Ridicându-se de la „rugăciunea individuală la rugăciunea frățească, prin Sfânta Liturghie, omul (credincios) se integrează în cosmos. Astfel prin slujirea preoției cu puterea lui Dumnezeu, toți cei care am primit Botezul „putem trăi în sfințenie, cu ajutorul darurilor Sfântului Duh, pe care le primim prin Biserică, împăcați cu Dumnezeu și uniți toți în Trupul lui Hristos; noi trăim chemarea Sa de a face din dragoste temelie vieții noastre întregi în Biserică și mai departe în lume”; de fapt primim puterea de a asuma „chipul lumii pentru a o transfigura”.⁵

Din aceste câteva sublinieri ne putem da seama de actualitatea temei propuse pentru cercetare cât și de necesitatea aprofundării tezaurului liturgic – în special anaforelor euharistice – pentru susținerea demersului ecumenic în această nouă fază pe care, după două decenii și ceva de criză, o înregistrează. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată încă din 1961 – Adunarea generală de la New Delhi (India) – și până în prezent de eminente ierarhi și profesori de teologie care și-au adus o importantă contribuție, în ciuda tuturor divergențelor, la orientarea dezbaterilor teologice în cadrul dialogului ecumenic; iar atunci când s-au înregistrat anumite derapaje nu a ezitat să cheme Bisericele și pe creștini la „reglementarea relațiilor complexe dintre diferitele organisme și noi parteneri ecumenici, astfel ca aceste relații să poarte pecetea clarității, a transparenței, a comunicării și a eforturilor de colaborare” în vederea împlinirii menirii mișcării ecumenice acela de a putea aduce „în mod coerent lumii regiunilor și Bisericilor locale mesajul duhovnicesc și plin de har al ecumenismului” – cum se stipulează în Raportul Comitetului de Examinare a Directivelor, prezentat la cea de-a IX-a Adunare generală a Consiliului

⁵ Cf. „Mitropolia Moldovei și Sucevei” 1-2/1963, p. 34 și „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1-2/1973, p. 38.

Ecumenic al Bisericilor care a avut loc la Porto Alegre; negreșit aici se poate distinge și contribuția Bisericilor Ortodoxe.

Ca o concluzie a celor prezentate cred că pot fi luate cuvintele fericitului întru pomenire Patriarhul Iustin care în articolul consacrat celui de a XXV-a aniversări a constituirii Consiliului Ecumenic al Bisericilor: „Deseori suntem ispitiți de a manifesta optimismul nostru în ceea ce privește relațiile ecumenice de astăzi. Suntem mulțumiți să descoperim că toate schismele, toate excomunicările și anatemele reciproce, toate secolele de izolare și de nemulțumire n-au lovit tezaurul de credință și rugăciune pe care Hristos l-a lăsat moștenire Bisericii Sale. Este o mare bucurie să ne reunim și să discutăm împreună problemele de credință și de viață creștină, să ne rugăm împreună în serviciile noastre liturgice și să mărturisim fără încetare *Crezul*: «Cred într-una sfântă, sobornicească și apostolească Biserică». În domeniul evanghelizării și mai cu seamă pe teren practic și social colaborarea între Bisericile noastre a crescut neîncetat”.⁶

Actualitatea abordărilor sacramental-liturgice în susținerea demersului ecumenic

Încă din anul 1978 – în teza de doctorat având titlul: *Teologie și spiritualitate* Preafericitul Părinte Patriarh Daniel arăta că „reafirmarea legăturii dintre Teologie și spiritualitate, dintre credința și viața creștină, se impune cu prioritate conștiinței și activității misionare a Bisericii”.⁷ Referindu-se la teza de doctorat în Teologie a Preafericirii sale Părintele Dumitru Stăniloae aprecia că „spiritualitatea bineînțeleasă e capabilă să mențină, după opinia autorului, un echilibru sănătos între credința ca obiect al gândirii și valorificarea ei prin trăire, între îmbunătățirea vieții personale și angajamentul social al credincioșilor, între menținerea pe linia tradiției biblice – patristice, slujirea pastorală și deschiderea ecumenică, între experiența misterului divin și iubirea de oameni”.⁸

În lucrarea amintită Preafericitul Părinte Patriarh Daniel sesiza – încă din anii fericitului întru adormire Patriarhul Iustin Moisescu era un recunoscut susținător al prezenței Ortodoxiei cu întregul ei tezaur liturgic, canonic, dogmatic și patristic în cadrul Mișcării ecumenice – că „o Teologie preocupată de a menține un echilibru sănătos între Dogmatică și Spiritualitate, între reflecția teologică și angajamentul sau diaconia socială” este mai mult decât necesară întrucât aceasta presupune un dinamic apostolat social și o necesară reîmprospătare a gândirii patristice, precum și o „aprofundare teologică și îmbogățire filocalică, Teologie a slujirii și largă deschidere ecumenică, fidelitate față de Tradiție și receptivitate față de nou, pasiune pentru misterul Bisericii care se roagă și mărturisește și dorință de a sluji și sfinți lumea pe care Dumnezeu o menține în iubirea Sa”.

Preafericirea sa făcea referire la cel de-al II-lea Congres de Teologie Ortodoxă – care și-a ținut lucrările la Atena, în perioada 19-29 august 1976, sub genericul: *Teologia Bisericii și realizarea sa*, ale cărui lucrări s-a desfășurat pe trei secții: 1. *Teologia ca expresie a vieții și conștiinței Bisericii*; 2. *Teologie ca expresie a Bisericii în lume*; 3. *Teologia în slujba înnoirii vieții Bisericii* – apreciind că „vorbitorii au accentuat faptul că, în concepția ortodoxă, Teologia nu poate fi despărțită de spiritualitate și că viața spirituală trăită în comunitatea liturgică mărturisitoare și diaconală a Bisericii este o premisă a actului teologic însuși...

⁶ Cf. *Ecumenismul la ceas aniversar*, în Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice*, ed. cit., p. 60.

⁷ DANIEL, Patriarhul bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și spiritualitate*, Editura Basilica, București, 2009, p. 8

⁸ Cf. Prefață, în DANIEL, Patriarhul bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și spiritualitate*, ed. cit., p. 9

În epoca în care trăim, aproape toate Bisericile creștine sunt confruntate cu două mari exigențe ale timpului, exigențe implicate – de fapt – în credința creștină însăși; și anume: Angajamentul bisericii în lume sau diaconia ei în rezolvarea problemelor care privesc pe omul – frate, în raportul său cu semenii, cu societatea și cu creația (cu natura) – pe de o parte - și împlinirea nevoilor de ordin spiritual, de relație, de comuniune cu Dumnezeu, de sens al vieții de răspuns la constatarea că «nu numai cu pâine va trăi omul, ci și cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu» (Matei 4, 4), pe de altă parte...

Or, din punct de vedere ortodox nu există mai multe spiritualități paralele, ci fiecare creștin trăiește spiritualitatea eclesială a tuturor, spiritualitatea ca expresie vie a comuniunii eclesiale și a dogmelor de credință. Iar spiritualitatea fără conținut dogmatic – teologic devine adesea un element alienant în viața Bisericii, la fel cum o Teologie despărțită de spiritualitate rămâne un discurs închis și intraductibil în viață sau asimilabil doar pe plan intelectual, o cunoaștere ideală, fără comuniune reală, împărtășită”. Iată de ce în concepția Prefericirii sale „Teologia unei biserici locale poate da contur propriu sau în chip specific vieții pastorale, misionare și spirituale a Bisericii respective, aceasta rămânând totuși în comuniunea Bisericii Universale Ortodoxe”.⁹

Plecând de la aceste sublinieri am căutat în lucrarea de față să aprofundez actul liturgic – în primul rând anaforele liturgice – în care se oglindește ecumenicitatea Bisericii și a credinței sale sobornicești, așa cum a fost păstrată în Ortodoxie încă din perioada apostolică și patristică a primelor cinci veacuri, precum și cum este oglindită în anaforele euharistice a celorlalte Biserici; în principal ale Bisericilor vechi orientale – în anaforele cărora se păstrează epicleza – și ale Bisericii Romano-Catolice, cu referire la ritul roman și milanez.

Acest demers l-am făcut ținând cont, așa cum sublinia și Prefericitul Părinte Daniel că în cadrul Mișcării ecumenice Ortodoxia sau Bisericile Ortodoxe se află în dialog direct cu Bisericile ieșite din Reformă care urmează linia pe care au trasat-o reformatorii în dorința lor de a corija unele „exagerări ale Bisericii medievale și într-o anumită măsură au reușit. Dar aceasta s-a făcut adesea cu prețul unui dezechilibru doctrinal. Cântarea în comun – zilnică – sau recitarea slujbelor de dimineață și de seară în limba poporului, abundentele lecturi biblice în locul capitolelor medievale și, mai ales, cântarea corală accesibilă poporului au fost un aport pozitiv al protestantismului. Dacă Luther a respins missele euharistice private el a făcut aceasta pentru a restabili sensul comunitar al missei (Euharistiei). Redescoperirea preoției universale s-a făcut ca o reacție împotriva unui clericalism exagerat. Dar această redesoperire și accentuare puternică s-a făcut în detrimentul preoției sacramental-pastorale și a vieții monahale”.¹⁰ Acest fapt explică de ce în lumea protestantă – influențată de spiritualitatea ortodoxă s-au deschis comunități de genul celor de la Taize, Grandsamps și altele.

Desigur că aceasta a dus și la sărăcirea vieții liturgice. Preluarea unui formular din Missa romană, lipsit de epicleză, a dus la accentuarea cuvintelor de instituire și la evidențierea în primul rând a lecturilor biblice în cadrul adunărilor liturgice. Or, în acest caz contribuția Bisericilor Ortodoxe a constat și constă în aceea de a determina Bisericile protestante să descopere această dimensiune sacramentală pierdută și să reconsidere rolul important pe care îl are actul liturgic în general și Liturghia euharistică în special în afirmarea unității și ecumenicității Bisericii precum și în aprofundarea sobornicității dreptei credințe; adică a credinței statornicită la sinoadele ecumenice.

Este știut faptul că aceasta a dus la o reîmprospătare biblică și patristică a gândirii teologice apusene, în special a celei protestante, care a început să recunoască faptul că

⁹ *Ibidem*, pp. 13-14 și 16-17.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 251-252.

Teologia „Sfinților Părinți este izvorâtă din Biblie și ea e capabilă să hrănească spiritual sufletul” și că omul contemporan – omul societății industriale avansate – are nevoie „de bucurie, de sărbătoare, de sociabilitate, de comunicare, de contacte călduroase, poate mai mult decât generațiile anterioare, pentru că lui îi lipsește mai mult aceasta în existența sa de muncitor într-un mediu urban. Pe el nu-l atrage o religie abstractă, ci un creștinism viu, călduros, comunitar care îi propune contactul personal sau relația personală cu o persoană, cu Dumnezeu cel viu, Dumnezeu Iisus Hristos. În acest sens Liturghia trebuie să fie trăită ca o sărbătoare, iar mănăstirile au un mare rol de jucat în societatea modernă, ca locuri de pace și de liniște.”¹¹

Sublinierea rolului pe care îl are viața liturgică în articularea comunităților dar și în viața eclezială a vizat o aprofundare legată de aceea că și spiritualitatea liturgică a Bisericii Romano-Catolice cunoaște astăzi o manifestare „mai profundă decât înainte de reforma liturgică deoarece «evlavia euharistică a secolului trecut a fost adesea centrată pe adorarea Sfântului Sacrament, pentru a venera în el prezența Domnului în tot timpul și împărtășire frecventă, pentru a simți darurile care decurg dintr-o primire fructuoasă a sacramentelor. Documentele liturgice de astăzi subliniază că această prezență tainică a Domnului luminează toată celebrarea. El este prezent și lucrător în adunare (comunitate); El este prezent și luminează în Cuvântul Său; El este prezent și transformă în jertfa Sa și în sacramentul care ne face să participăm acolo». Euharistia este înțeleasă ca Sacramentul (Taina) Bisericii în misiune. De la Conciliul Vatican II, Liturghia este prezentată ca fiind «mister pascal în exercițiu, trecere cu Hristos de la adevărata moarte la adevărata viață, de la păcat la har, de la singurătate la plinătate, de la suferință la bucurie»”; acest fapt a dus și la reconsiderare a frățietății, dar și autorității ca slujire de iubire.”¹²

Să nu uităm că mișcarea harismatică – care pune accentul pe experiența trăită în Duhul Sfânt și consideră harismele (darurile Duhului Sfânt) ca fiind roade ale acestei experiențe – a contribuit „la aprofundarea rugăciunii într-o formă autentică, mai simplă și mai spontană, mai puțin artificială, arhaică, mai atentă față de persoane decât față de legi și instituții”¹³, ceea ce a făcut ca un Michael Harper, pastor anglican, adept al acestei mișcări harismatice, precum și Carl Christian Felmy, pastor și profesor de Teologie luterană, precum și alți teologi sau slujitori ai Bisericilor reformate să treacă la Ortodoxie, recunoscând frumusețea Liturghiei ortodoxe; precum și bogăția acesteia în a exprima credința dintotdeauna a Bisericii ecumenice și sobornicești. Cărțile acestora sunt pline de mărturii privind viața liturgică a Bisericii Ortodoxe, care este mai intensă decât în multe Biserici din occident, chiar dacă „participarea la slujbele divine nu este pretutindeni aceeași”; ceea ce este relevant este că „se păstrează mai mult simțul sacralului și nu se militează masiv pentru o «secularizare a Liturghiei»”.¹⁴

Or, acest fapt a contribuit și mai mult la sensibilizarea Ortodoxiei – în cazul căreia nu se mai poate vorbi astăzi ca de un cadru geografic omogen și nici de o plasare ca până acum doar în Centrul și Răsăritul Europei, știut fiind că multe comunități ortodoxe pot fi întâlnite în Occident sau în ceea ce se numește generic spațiul euro-atlantic – în privința faptului că sunt necesare „eforturi de reînnoire, atât în ceea ce privește Teologia cât și spiritualitatea, iar aceasta ține de spiritul unui Biserici vii”; nu putem uita faptul că „în Teologia liturgică se scoate în evidență mai ales aspectul existențial al Sfintelor Taine și importanța lor pentru viața creștină, semnificația teologică a sărbătorilor, studiile teologice despre icoană, studiile despre Liturghie ca rugăciune prin excelență a Bisericii, despre rugăciunea personală și mai ales despre rugăciunea inimii, preocupând pe teologi

¹¹ Cf. *Ibidem*, pp. 270 și 281

¹² *Ibidem*, pp. 281-282.

¹³ J. LECLERCQ, *Tendance monastique actuelles*, în „Nouvelle Revue Theologique”, tome 110/1978, p. 94

¹⁴ Cf. DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe române, *Teologie și spiritualitate*, p. 289

ortodocși, atât din țările cu majoritar ortodoxă, cât mai ales pe cei din Occident (diaspora)...

Este de reținut faptul că, adesea, teologii ortodocși pleacă de la spiritualitatea liturgică pentru a dezvolta o viziune asupra creației, asupra lumii și a omului contemporan, arătând prin aceasta nu numai semnificația profundă a viziunii liturgice asupra realității ci și unitatea dintre Teologie și viața liturgică eclesială”; mai mult, am căutat să arăt că „Teologia ortodoxă contemporană nu este numai, ca atitudine de adorație, doxologică și pascală, o transfigurare «liturgică» a spațiului cum i se reproșează de cei ce o privesc superficial”, ci este deopotrivă preocupată și de „aspectul social al misiunii Bisericii (care) a fost mai puțin accentuat” întrucât în Răsărit ca și în Apus drumul către Dumnezeu trece prin poarta aproapelui.¹⁵

Analiza pe care am realizat-o a urmărit tocmai rolul pe care reconsiderarea dimensiunii sacramentale sau liturgice a Bisericii poate ajuta dialogului ecumenic și redescoperirii a acelei unități apostolice pe care se fundamentează Biserica, unitate exprimată în Tradiția răsăriteană prin *teosis* – acea îndumnezeire a omului la care îl cheamă împărtășirea euharistică și întreaga viață sacramentală a Bisericii – oglindită de *lex credendi* (regula credinței) care este „ea însăși *lex orandi* (regula rugăciunii)”, care comportă nu o cunoaștere rațională ci o experiență vie, adică credința trăită în iubire.¹⁶

De asemenea în demersul nostru - ținând cont de acea discuție care a vrut loc la Aleppo (Siria), între 5-10 martie 1997, desfășurată sub genericul *Către o dată comună a sărbătoririi Sfintelor Paști* – a abordat tangențial și problema sărbătoririi Paștilor înainte și după Sinodul I ecumenic, relevat mai ales de disputele dintre Roma și Bisericele din Asia proconsulară în cursul secolului al II-lea, motivat fiind de faptul că întregul cult al Bisericii Ortodoxe este centrat pe celebrarea Învierii Domnului. Or, Occidentul latin accentuând mai mult întruparea Domnului și jertfa Sa, fapt care a stat la baza despărțirii lui Dumnezeu de viața omenească și în cele din urmă la proclamarea teologiei vieții lui Dumnezeu, a contribuit la slăbirea conștiinței liturgice și a rolului slujirii sacramentale a Bisericii.

Prin aprofundarea legăturii dintre Învierea Domnului ca încununare a întrupării și jertfei de pe Golgota demersul Ortodoxiei de a arăta că dialogule ecumenic nu poate fi lipsit de reconsiderarea dimensiunii liturgice a slujirii Bisericii lui Hristos în sfințirea și transfigurarea omului și a lumii este unul deopotrivă necesar dar și prioritar, cu atât mai mult cu cât în noile documente aprobate – este vorba de ultimul document având titlul *The Church: Towards a Common Vision*, care a fost adoptat în data de 31 august 2012 la Academia Teologică din Chania (Creta), în cadrul unei ședințe de lucru a Comisiei Faith and Order, având co-moderatori pe Părintele prof. Viorel Ioniță și Rev. Dr. Sarah Lancaster din partea Uniunii Bisericilor metodiste din Statele Unite, apreciat de Mitropolit prof. dr. Ghennadios de Sassima reprezentând Patriarhia ecumenică, în calitate de vice-moderator al Comitetului central al CEB, precum și de părintele Viorel Ioniță ca fiind un document a cărui primire din partea Bisericilor va aduce un sensibil progres ecumenic, comparabil cu ceea ce a însemnat *Documentul BEM*, un important text de convergență între Bisericile aflate în dialog – se pune în discuție natura și misiunea Bisericii, iar unul din capitole se referă la slujirea ei liturgică și euharistică.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 295-296.

¹⁶ Cf. *Ibidem*, p. 299.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare biblice, patristice și canonice

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului PĂRINTE TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
2. *Apologeti de limbă latină*, traducere de Prof. Nicoale Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și Prof. David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1981.
3. *Actele martirice, Studiu introductiv, note și comentare de Pr. prof. Ioan Rămureanu*, ediția a III-a, București 1982.
4. CABASILA, Nicolae, *Despre viața în Hristos*, traducere de Prof. T. Bodogae, Sibiu, 1946.
5. CABASILA, Nicolae, *Tălcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, trad. de Pr. prof. dr. Ene Braniște, București, 1989.
6. FLOCA, arhid. prof. dr. Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ediția a III-a îmbunătățită, Sibiu 2005.
7. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericescă*, în *Scrieri*, Partea I, trad. Pr. Prof. T. Bodogae, col. „Părinți și Scriitori Bisericești” 13, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
8. *Epistola către Diognet*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
9. *Herma Păstorul*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
10. *Învățătura celor 12 Apostoli*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
11. *Învățătura de credință creștin ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1952.
12. *Kebra Nagast (Gloria regilor)*, Traducere Felicia Andreea, Liviu Papuc, Editura Kartier, București, 2011
13. *Liturghia Sf. Ier. Ambrozie, episcopul Mediolanului (374-397). Istoric, traducere și comentariu liturgic*, Introducere, traducere din limba latină, istoric, comentariu liturgic, note și comentarii de Sorin-Dan Damian, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2010
14. SFÂNTUL CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Scrieri – Partea a doua*, traducere, introducere și note de Prof. pr. Dr. Dumitru STĂNILOAE, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.
15. SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheza a V-a Mistagogică*, trad. de Pr. D. Fecioru în Catehezele, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1943.
16. SFÂNTUL CLEMENT ROMANUL, *Către Corinteni (I)*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

17. SFÂNTUL CLEMENT ROMANUL, *Către Corinteni (II)*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
18. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
19. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Epistola către Efeseni*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
20. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Epistola către Magnezieni*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
21. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Epistola către Tralieni*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
22. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Către Filadelfieni*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
23. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Către Smirneni*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
24. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Către Policarp*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
25. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, Ediția a III-a, traducere Pr. Dumitru Fecioru, Editura Scripta, București, 1993.
26. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia de la Matei*, în „Scrieri. Partea a treia”, traducere de D. Fecioru, PSB 23, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
27. SFÂNTUL IOAN HRISOSTOM, *Omilia a II-a la Timotei*, trad. Pr. Prof. Teodor Bogodae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
28. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Din ospățul Stăpânului*, traducere de Arhiepiscop-vicar Dr. Irineu Slătineanu, Editura Adonai, București, 1995.
29. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la săracul Lazăr*, Trad. Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
30. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Psalmi*, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2011.
31. SFÂNTUL IOAN DIN KRONSTADT, *Liturghia cerul pe pământ*, traducere de Boris Buzilă, Editura Deisis, Sibiu, 1996.
32. SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Apologia I*, traducere și note de Pr. Prof. Olim N. Căciulă, în „Apologeti de limbă greacă”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
33. SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Apologia a II-a*, traducere și note de Pr. Prof. Olim N. Căciulă, în „Apologeti de limbă greacă”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
34. SFÂNTUL POLICARP AL SMIRNEI, *Epistola către Filipeni*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de pr. prof. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

35. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*; ed. critică B. BUCHE, „Sources Chrétiennes” 19 bis, Paris, 1968; trad. rom. Pr. prof. C. Cornițescu, *PSB* 12, 1988, p. 17–92.
36. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi*, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. FECIORU, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
37. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaimeron*, traducere, introducere și note de Pr. D. FECIORU, „Părinți și Scriitori Bisericești”, nr. 17, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
38. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor credinței noastre ortodoxe*, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Suceava, 2002.
39. TEODORET AL CIRULUI, *Viețile Sfinților pustnici din Siria*, traducere Dr. Adrian Tănăsescu-Vlas, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
40. TERTULIAN, *Despre rugăciune*, traducere de D. Popescu, în „Apologeti de limbă latină”, Părinți și Scriitori Bisericești”, volumul 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
41. *Testamentul Domnului nostru Iisus Hristos*, traducere Pr. dr. Nicolae Achimescu, Editura Polirom, Iași, 1996.

Cărți de cult

1. *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
2. *Mineiul lunii Decembrie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
3. *Triod*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București

Lucrări în volum colectiv

1. *Autocefalia Bisericii și Mărturisirea credinței*, coordonatori Pr. prof. dr. Viorel Sava, pr. lect. Dr. Ilie Melniciuc-Puică, Editura Doxologia, Iași, 2011.
2. *Go Forth in Peace, Orthodox Perspectives on Mission*, Compiled and edited by Ion Bria, W.C.C., Geneva, 1986.
3. *Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie în viața poporului român*, Editura „Basilica” a Patriarhiei Române, București, 2008.
4. *Metode de cercetare în Teologia Dogmatică, al II-lea Colocviu Național de Teologie Dogmatică, București, 22-23 mai 2008*, Editura Sigma, București, 2009.
5. *Originile creștinismului*, Editura Polirom, Iași, 2002.
6. *Revelație, dogmă și spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii, al III-lea Congres Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă, Cluj-Napoca, 25-26 mai 2010*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2011.
7. Pr. V. NECHITA, Pr. A. NICULCEA, Pr. Gh. PETRARU, „Ecumenismul ca primăvara...”, Editura Vasiliana98, Iași, 2006.
8. *Eastern Orthodox and Oriental Church Statements*, în „New Directions in Mission and Evangelization. Basic Statements 1974-1991”, Edited by James A. Scherer/Stephen Bevans, Orbis Books, Maryknoll, New-York, 1992.
9. J.J. OWENS, Trent C. BUTLER, *The Book of Daniel*, in „Holman Bible Dictionary”, Michigan, 2009.

Manuale. Dicționare. Enciclopedii

1. BODINGER, Martin, *Cartea românească veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași. Catalog adnotat. Cărți rare și prețioase – vol. 3*, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Iași, 1976, exemplar șapirografiat.
2. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Liturgica generală*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, ediția a III-a, Galați, 2002.
3. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Liturgica specială*, ediția a III-a, Editura Nemira, București, 2002.
4. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Liturgica teoretică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția a III-a, București, 2002.
5. CABROL, Ferdinand, *Dictionnaire d'Archeologie chretienne*, Tom 10, Paris, 1929, col. 933-935.
6. CREED, Brad, *Names of God*, in Holman Bible Dictionary, Nashville-Tennessee, 1991.
7. DALGLISH, Edward R., *Isaie*, în „Holmann Dictionary”, Tennessee, 1991.
8. *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, elaborat de Pr. prof. dr. Ene Braniște, prof. Ecaterina Braniște, Editura Diecezana, Caransebeș, 2001.
9. *Dicționar Enciclopedic de iudaism*, traducere Viviane PRAGER, C. LITMAN, Țicu GOLDSTEIN, Editura Hasefer, București, 2001.
10. *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, elaborat de Remus Rus, Editura Lidia, București, 2003.
11. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, ediția a II-a, 2009.
12. *Dicționar enciclopedic al Bibliei*, traducere de Dan Slușanschi, Editura Humanitas, București, 1998.
13. *Dicționar Biblic*, vol. I, traducere din limba franceză Constantin Moisa, Editura Stephanus, București, 1995.
14. GENESIS, *A New Translation with a Commentary antologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic sources* by Rabbi Meir Zlotowitz Overviews by Rabbi Noson Sherman, published by Mesorah Publications, Ltd. 1995.
15. IORGA, Nicolae, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a – revăzută și adăugită*, volumele I și II, Editura Ministeriului de Culte, București, 1928 și 1930, reprodusă prin fotocopiere la Editura Gramar, București, 1995.
16. MITROFANOVICI, Vasile, Teodor TARNAVSCHI, Nectarie COTLARIUC, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cursuri universitare, Cernăuți, 1929.
17. MONLOUBOU, L., *Jérémie*, in „Dictionnaire encyclopédique de la Bible”, Ed. Brepols, 1987.
18. *Studiul Noului Testament*, Manual pentru Institutele Teologice, ediția a II-a, București, 1977.
19. VAILHE, S., *Eglise de Constantinople*, în Dictionnaire de Theologie Catholique, vol. III, col. 1329.

Lucrări în volum

1. ADAM, A., *La liturgie aujourd'hui. Précis de liturgie catholique*, Brepols, Turnhout, 1989.
2. AHRWLELER, Hélène, *Ideologia politică a imperiului Bizantin*, Editura Corint, București, 2002.
3. ALEVIZOPOL, pr. dr. Antonios, *Ortodoxia în fața sectelor*, Editura Symbol/International Scorpion Printing House, București, 1993.

4. AMMAN, Emil, *L'Eglise des premiers siecles*, vol. I, Librairie Blond et Gay Paris, 1929.
5. ANDRE, Jacob, *Histoire du formulaire grec de la liturgie de St'Jean*, vol. 2, Louvain, 1968.
6. ARAMĂ, George, *Monofizismul Bisericii Armene*, Iași, Tipografia Națională, Iași, 1891.
7. ASURMANDI, Marie, *Isaia 1-39*, în *Cariers-Evangile*, nr. 23, Editions du Cerf, Paris, 1978.
8. ATTWATER, Donald, *The Christian Churches of the East (The Armenian Rit)*, vol. I, Milwaukee, 1947.
9. AUVRAY, P., *Ézéchiél*, Editions du Cerf, Paris, 1947.
10. BALCĂ, diac. Prof. dr. Nicolae, *Istoria filosofiei antice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
11. BARTOLOMEU, Arhiepiscopul Clujului, Anania, *Cartea deschisă a împărăției, o însoțire liturgică pentru preoți și mireni*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
12. BĂBUȘ, arhim. Grigorie, *Izvoare Liturgice și Pastorale*, Editura Christiana, București, 2002.
13. BEHR, John, *Formarea teologiei creștine*, vol. I: *Drumul spre Niceea*, traducere de G. Neamțu, Editura Sophia, București, 2004.
14. BERNARD, Charles Andre, *Traite de theologie spirituelle*, Cerf, Paris, 1986.
15. BIZĂU, pr. Ioan, *Liturghie și Teologie*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2009.
16. BIZĂU, pr. Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2012.
17. BLENKINSOPP, Joseph, *A History of prophecy in Israel*, Philadelphia, 1983.
18. BOBRINSKOY, Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh (Communion du Saint-Esprit*, Ed. Abbaye de Bellefontaine, 1992), traducere Măriuca Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
19. BOBRINSKOY, pr. prof. dr. Boris, *Taina Bisericii*, traducere Pr. Vasile Manea, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
20. BOFF, L., *Sacraments of Life*, Washington, 1987.
21. BONACINA Giovanni, *Filosofia illenistica e cultura moderna*, Cassa Editrice Le Letere, Firenze, 1996.
22. BONER, J.A., *The Book of Jeremiah*, London, 2010.
23. BOTEZAN, pr. Florin, *Sfânta Liturghie – cateheză desăvârșită*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005.
24. BOUYER, L., *Eucharistie. Théologie et spiritualité de la priere eucharistique*, Tournai, 1968.
25. BOSCH, David J., *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Orbis Books, New York, 2005.
26. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
27. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictura creștină*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
28. BRIA, pr. prof. dr. Ion, *Liturghia după Liturghie. Misiune apostolică și mărturie creștină - azi*, Editura Athena, București, 1996.

29. BRIEND, Jacques, *Dieu dans l'Ecriture petite*, Editions du Cerf, Paris, 2011.
30. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Liturgica specială*, pentru Institutele Teologice, ediția a doua, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985.
31. BRECK, pr. John, *Puterea cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, traducere de Monica E. Herghelegiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
32. BOUYER, Louis, *Théologie de l'Ancien Testament*, Geneva, 2004.
33. BOUYER, Louis, *Le Rite et l'homme*, editions du CERF, Paris, 2011.
34. BUBURUZ, pr. Petru, *Sfântul Ipolit Romanul și Tradiția Apostolică*, Chișinău, 2002.
35. BULGAKOV, Serghei, *Dogma Euharistică*, traducere Pr. Paraschiv Angelescu, Editura Paideia, București, 2000.
36. BULGAKOV, Serghie, *The Orthodox Church*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary, New York, 1935.
37. CABASILA, Nicolae, *Despre viața în Hristos*, traducere Pr. Teodor Bogodae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
38. CABASILA, Nicolae, *Tâlcuirea dumnezeieștii liturghii*, traducere de Diac. Ene Braniște, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române București, 1997.
39. CABROL, Fernand, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, Tom 10, Paris, 1929.
40. CABROL, Fernand, *La prière des premiers chrétiens*, Paris, 1929.
41. CARAZA, diac. dr. Ioan, *Hristologia Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon în preocupările teologilor romano-catolici și protestanți din punct de vedere ortodox*, Editura Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, Slobozia, 2000.
42. CHIFĂR, pr. Nicolae, *Istoria creștinismului*, vol. I, Editura Trinitas, Iași, 1999.
43. CHIFĂR, pr. Nicolae, *Istoria creștinismului*, vol. II, Editura Trinitas, Iași, 2000.
44. CIREȘANU, Badea, *Tezaurul liturgic al Sfintei Biserici creștine ortodoxe de Răsărit*, Tom I-II, București, 1910.
45. CITIRIGĂ, pr. prof. dr. Vasile, *Probleme fundamentale ale Teologiei dogmatice și simbolice*, vol. II, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2008.
46. CITIRIGĂ, pr. Vasile, *Cuvinte și fapte ale Domnului Hristos în lumina dogmaticii ortodoxe*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2008.
47. CITIRIGĂ, Vasile, *Cunoașterea lui Dumnezeu prin rugăciune*, Editura Asab, București, 2008.
48. CITIRIGĂ, pr. dr. Vasile, *Antropologia hristologică în Teologia ortodoxă*, vol. II, Editura Ex Ponto, Constanța, 2003.
49. CLERCK, P., *L'intelligence de la liturgie*, Edition du Cerf, Paris, 1995.
50. CLOȘCĂ, pr. dr. Ciprian Marius, *De docta ignorantia*, în „Theognosia apofatica” a Sfântului Dionisie Pseudo-Areopagitul, Editura Lumen, Iași 2009.
51. COMAN, pr. prof. Ioan G., „Și Cuvântul trup S-a făcut”, *Hristologie și mariologie patristică*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993.
52. CONIARIS, Anthony M., *Introducere în credința și în viața Bisericii Ortodoxe*, traducere de Constantin Făgețean, Editura Sofia, București, 2001.
53. CORBON, Jacob, *Liturgie de source*, edition du CERF, Paris, 2009.

54. COSTIN, Vasile, *Cultul Bisericii copte în comparație cu cel al Bisericii Ortodoxe (teză de doctorat)*, București, 1975.
55. CRAINIC, Nichifor, *Sfințenia – împlinirea umanului*, Editura Trinitas, Iași, 1993.
56. CREȚIA, Petru, *Ermeneutica biblică*, Editura Humanitas, București, 1995.
57. CRISTEA, Doru Simeon, *Funcția simbolică mistică în textul religios*, Editura Gedo, Cluj-Napoca, 2005.
58. CULLMANN, Oscar, *Noul Testament*, traducere de Cristian Preda, Ed. Humanitas, București, 1993.
59. DAN, Dimitrie, *Monofizismul în Biserica Armeană Orientală*, Cernăuți, 1902.
60. DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și spiritualitate*, Editura Basilica, București, 2009.
61. DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Locțiitor de Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, *Comori ale Ortodoxiei. Explorări teologice în spiritualitatea liturgică și filocalică*, Editura Trinitas, Iași, 2007.
62. DANIELOU, Jean, *Bible et Liturgie*, Les éditions du Cerf, Paris, 1958.
63. DANIELOU, Jean, *L'Eglise des premiere temps*, Ed. Du Seuil, Paris, 2009.
64. DAVID, prof. univ. Dr. Petru I., *Ecumenismul factor de stabilitate în lumea de astăzi*, Editura Gnosis, București, 1998.
65. DÉDÉIAN, Gerard, *Les Armeniens d'une chretiente*, Editura Parvat, Toulouse, 1999.
66. DI BERARDINO, Angelo, *Dictionaire Encyclopedique du Christanisme Ancien*, Tom II, Certf, 1990.
67. DIMITRIE, pr. Dan, *Armenii orientali în Bucovina*, Cernăuți, 1902.
68. DIX, Gregory, *The Safe of the Liturgy*, Londra, 1945.
69. DRON, pr. Constantin, *Rugăciunea – originea cultului creștin*, București, 1937.
70. DUCHESNEAU, C., *Pour vivre les sacraments*, Edition du Cerf, Paris, 1989.
71. DUBNOV, Simon, *Istoria universală a poporului evreu*, traducere Mircea Chitivici, Editura Arca, Arad, 1999.
72. EFREM, Arhimadritul, „Cuvânt din Sfântul Munte – Omiliile Arhimadritului Efrem, Egumenul Mănăstirii Vatopedi, în România”, ediție îngrijită de Mănăstirea Oașa, Editura Reîntregirea, Arhiepiscopia de Alba Iulia, 2001.
73. EISENBERG, Josy, *O istorie a evreilor*, traducere Jean Roșu, Editura Humanitas, București, 1995.
74. ENE, pr. Ionel, *O cronologie a sinoadelor în primul mileniu creștin*, Editura Zigotto, Galați, 2008.
75. EVDOCHIMOV, Paul, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, traducere de Grigore Moga și Petru Moga, București, 1992.
76. EVDOCHIMOV, Paul, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, traducere de Carmen Bolocan, Editura Trinitas, Iași, 1996.
77. EVDOCHIMOV, Paul, *Ortodoxia*, traducere Irineu Ioan Popa, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
78. FARUGIA, Edward S. J., *Dicționar enciclopedic al Răsăritului creștin*, traducere Adrian Popescu, Editura Galaxia Guteberg, Târgu Lăpuș, 2005
79. FELEA, pr. Ioan, *Liturghia și simbolurile liturgice*, Tiparul Diocezei Ortodoxe Române, Arad, 1924.

80. FELEA, preot Ilarion V., *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, Fundația Justin Pârvu, Mănăstirea Petru Vodă, 2012.
81. FELMY, Karl Christian, *Dogmatica experienței ecleziale, înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, traducere Ioan Ică Jr., Editura Deisis, 1999.
82. FELMY, Karl Christian, *De la Cina de Taină la Dumnezeiasca Liturghie a Bisericii Ortodoxe – un comentariu istoric*, ediția a II-a, traducere de Ioan I. Ică, Editura Deisis, 2008.
83. FERENȚ, pr., Eduard, *Euharistia edifică Biserica locală*, Editura Sapientia, Iași, 2004.
84. FOLKER, Siegert, *Iudaismul*, în „Originile creștinismului”, Editura Polirom, Iași, 2002.
85. FOUNDOULIS, Ioannis, *Dialoguri liturgice*, vol. I, traducere Pr. Victor Manolache, Editura Bizantină, 2008.
86. Le GALL, Dom Robert, *Liturghia în Vechea Alianță*, traducere Pr. Ioan Fărcaș, Prof. Monica Turcu, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2010.
87. GALERIU, pr. Constantin, *Jertfă și răscumpărare*, Editura Harisma, București, 1991.
88. GEORGHIU, Virgil, *Hristos în Liban, de la Moise la palestinieni*, traducere din limba franceză Valentin Vesa, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.
89. GILBERT, M., *Theology le sacré de l’Ancien Testament*, Louvain, 1978.
90. GIURCĂNEANU, Claudiu, *Etiopia*, Editura Științifică, București, 1965.
91. GIRANDO, Cesare, *L’anafora eucaristica, Studi sulle origini*, Roma, 1992.
92. GOLITZIN, Alexandru, *Mistagogia – experiența lui Dumnezeu în Ortodoxie. Studii de teologie mistică*, traducere Diac. Ioan I. Ică Jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998.
93. GONDIKAKIS, Arhim. Vasilios, *Intrarea în împărăție. Elemente de trăire liturgică a tainei unității în Biserica Ortodoxă*, traducere Diac. Ioan I. Ică Jr., Editura Deisis, Sibiu, 1996.
94. GRELOT, Pierre, *Bible et théologie edition du Desclu*, Paris, 1965.
95. GUARDINI, Romano, *Despre semnele sacre*, traducere Valeriu Niscov, Editura Humanitas, București, 2003.
96. GUGEROTTI, Claudio, *Omul nou, o ființă liturgică*, traducere Preot Mugurel Dorel Puia, Editura Galaxia Gutteberg, Târgul Lăpuș, 2006.
97. HÂRLĂOANU, Alfred, *Istoria universală a poporului evreu*, Editura Univers Enciclopedic, 1991.
98. HORASANGIAN, Nadia, ANAHID Garabedian, *Dictionar Armean-Român*, Editura Ararat, București, 1996.
99. ICĂ, Ioan I. jr., Diacon, *Canonul Ortodoxiei. I – Canonul Apostolic al primelor secole*, vol. I, ediție critică, cuvânt înainte și studiu introductiv de diac. prof. dr. Ioan I. ICĂ jr., Editura Deisis/Stavropoleos, Sibiu, 2008.
100. ICĂ, Ioan I. Jr., Diacon, *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – integrala comentariilor liturgice bizantine*, studii și texte, Editura Deisis, Sibiu, 2011.
101. ISPAS, pr. dr. Gheorghe, *Euharistia – Taina unității Bisericii. Aspecte teologice și practice*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2008.
102. IUSTIN, PATRIARHUL, *Discursuri ecumenice*, Editura Episcopiei Argeșului și Muscelului / Anastasia, București 2004.
103. IUSTIN, PATRIARHUL, *Pentru pacea a toată lumea. Omilii arhierești la Nașterea și Învierea Domnului*, Editura Episcopiei Argeșului și Muscelului / Anastasia, București, 2004.

104. JACOB, Edmond, *Theologie de l'Ancien Testament*, Neuchatel, 1968.
105. KAPLAN, Mikael, *Bizanț*, Trad. Ioan Doru Brana, Editura Nemira, București 2010.
106. KRAMER, Samuel, *Istoria începe la Sumer*, traducere Constantin Sabin, Editura Universității București, București, 1962.
107. KRETSCHMAR, G., *La liturgie ancienne dans les recherches liturgiques actuelles*, în „La Maison Dieu”, nr. 149, 1982.
108. LACOSTE, Jean-Ives, *Experiență și absolut. Pentru o fenomenologie liturgică a umanității omului*, traducere Maria-Cornelia Ică Jr., Editura Deisis, 2001.
109. LANCASTER, Brian, *Elemente de iudaism*, traducere Corina Ene, Editura Ethos, București, 1997.
110. LAZĂR, Ioan, *Împărăția păcii sau Biserica lui Hristos și Sfânta Liturghie*, Editura Deisis, Sibiu, 1997.
111. LAUCHERT, Friderich, *Die Kanones de wichtigsten altkirchlichen Concilien nebst de Apostolischen Kanones*, Freiburg, im Breisgau, 1894.
112. LEONTE, pr. Constantin, *Sfânta Euharistie în viața Bisericii și mântuirea credincioșilor*, Editura Studion, Bacău, 2007.
113. LEBOVICI-LAIȘ, Șlomo, *Lexicon. Noțiuni, obiceiuri, sărbători evreiești*, traducere Elia Țoc, Tel Aviv, 1998.
114. LINDBLOM, J., *Prophecy in Ancient Testament*, Oxford, 2001.
115. LOSSKY, Vladimir, *À l'image et à la ressemblance de Dieu*, Paris, 1967.
116. LOSSKI, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere, studiu introductiv și note Pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, 2002.
117. LUBAC, H., *Meditation sur l'Eglise* 60, 1968.
118. MĂLINAȘ, Ioan Marin, *Dipticon sau Cronologie Patriarhală și Imperială*, Editura Presa Universitară, Cluj Napoca, 2009.
119. MANDALIAN, protoereu Avedis, *Taina Sfintei Liturghii a Bisericii Apostolice Armene pe înțelesul tuturor*, Editura Ararat, București, 2003.
120. MARGUERAT, Daniel, *La Première Histoire du Christianisme. Les Actes des Apôtres*, Collection «Lectio Divina» N° 180, Ed. Cerf, Coéditeur: Labor et Fides, 2003.
121. MARINOIU, Costea, *Liturghierul (1508) prima carte tipărită în spațiul românesc (ipoteza vâlceană)*, prefață de Veniamin Micle, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 2004.
122. MARROU, Henri-Irenée, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, traducere de Dragan Stoianovici și Lucia Wald, Editura Humanitas, București, 1997, p. 38.
123. MARTIKYAN, Hayzat, *Biserica Apostolică Armeană*, Editura Ararat, București, 1996.
124. MATEOS, Juan, *Celebrarea Cuvântului în Liturghia bizantină. Studiu istoric*, prefață Pr. prof. dr. Robert F. Taft, S.J., traducere și note Cezar Login, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2007.
125. MĂLINAȘ, Ioan Marin, *Dipticon sau Cronologie Patriarhală și Imperială*, Editura Presa Universitară, Cluj Napoca, 2009.
126. MEYENDORFF, John, *The Orthodox Church and Mission — Post and Present Perspectives*, în vol. *Mission Trends Crucial Issues in Mission Today*, No. 1. editat de G.H. Anderson și T. F. Stransky, New York, 1974.
127. MEYENDORFF, John, *Teologia bizantină*, traducere de Pr. conf. dr. Alexandru I. Stan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

128. MERCER, Samuel A. B., Munich, Ph. D., *The Ethiopic Liturgies*, AMS Press, Inc, New York, 1970.
129. MESSINA, Dora, *Etiopia*, Editura Herald, București, 2004.
130. MESTUGEAN, V., *Sfânta Liturghie a Bisericii Armene*, Tipografia Vulturul, București, 1937.
131. METALLINOS, Gheorghios D., *Parohia – Hristos în mijlocul nostru*, traducere de I. Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2004.
132. MIHĂILĂ, Alexandru, *(Ne)Lămuriri din Vechiul Testament. Mici comentarii la Mari Texte*, vol. I, Editura Nemira, București, 2011.
133. MIHĂLCESCU, pr. Ioan, *Sinodul III Ecumenic de la Efes*, București, 1931.
134. MIRON, arhim. Vasile, *Cultul divin ortodox mijloc de sfințire și de mântuire al vieții credincioșilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
135. MOISESCU, Iustin, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Editura Centrului Mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1955.
136. MORESCHINI, Claudio, *Istoria filosofiei patristice*, traducere Alexandru Cheșcu, Mihai-Silviu Chirilă și Doina Cernica, Editura Polirom, 2009.
137. MOSCATI, S., *Vechile civilizații semite*, traducere Nicolae Costescu, Editura Enciclopedică, București, 1975.
138. MOSCOFIAN, H. K., *Liturghia pentru usul Bisericii Ortodoxe de Reserit*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1890.
139. MOTYER, J. Alec., *The Prophecy of Isaiah*, Printed Oxford Press, 1993.
140. MUNTEANU, Zeno, *Citirea Sfintei Scripturi în cultul divin*, în „Anuarul Academiei teologice Caransebeș”, 1940.
141. MUNTEAN, pr. prof. dr. Vasile, *Istoria creștină generală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
142. MUNTEANU, Liviu, *Pentateuhul în fața criticii moderne*, Cluj, 1937.
143. NACU, pr. dr. Pompiliu, *Ereziile primelor opt veacuri creștine și dăinuirea lor la începutul mileniului trei*, Editura Partener, Galați, 2010.
144. NEAGA, Nicolae, *Valoarea socială a Vechiului Testament*, Sibiu, 1933.
145. NEAGA, prof. dr. Nicolae, *Hristos în Vechiul Testament*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2004.
146. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Maladiile necredinței, și misiunea Bisericii*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Garuda-Art și Vasiliana98, Chișinău-Iași, 2006.
147. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, Pr. A. NICULCEA, Pr. Gh. PETRARU, *Ecumenismul ca primăvara*, Editura Garuda-Art și Vasiliana98, Chișinău-Iași, 2006.
148. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Misiunea Bisericii de la Ecumenicitate la ecumenism*, Editura Garuda-Art și Vasiliana98, Chișinău-Iași, 2005.
149. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Pentru o misiologie practică*, Garuda-Art/Vasiliada98, Chișinău/Iași, 2005.
150. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Misiunea Bisericii ieri și azi*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Vasiliana98, Iași, 2009.
151. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Misiunea Bisericii în lumina lui Hristos*, Editura Vasiliana98, Iași, 2007.
152. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Religiile abrahamice în contextul postmodernismului*, Editura Vasiliana98, Iași, 2010.
153. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Biserică și cult pe înțelesul tuturor*, Editura Europartner, București, 2001.
154. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică, I*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1996.

155. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică, II*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2001.
156. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică, III*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
157. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, vol. II, Galați, 2001.
158. NEGOIȚĂ, Atanasie, *Sabatul Vechiului Testament*, Tipografia Națională, București, 1935.
159. NEGOIȚĂ, Atanasie, *Psalmii biblici și psalmii babilonieni*, București, 1994.
160. NEGOIȚĂ, pr. prof. Athanase, *Istoria religiei Vechiului Testament*, Editura Sofia, București, 2006.
161. NEILL, Stephen, *A History of Christian Missions*, Penguin Books, 1986.
162. NICOLAU, episcop Gherontie, *Îndrumătorul liturgic cuprinzând: vizite canonice la orașe și sate, Vecernia cu Litie și Priveghere, Liturghiile Sfinților Ioan Gură de Aur și Grigorie Dialogul. Cu muzică în text*, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1939.
163. OCOLEANU, Picu, *Viață liturgică și etos comunitar. Preliminarii la o teologie socială ortodoxă*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2007.
164. OSBORNE, K.B., *Sacramental theology*, New York, 1988.
165. OȘLOBAN, Nicolae, *Studiu introductiv asupra cărții Psalmilor*, Iași, 1949.
166. PETRARU, pr. dr. Gheorghe, *Secte neoprotestante și noi mișcări religioase în România*, Editura Vasiliana98, Iași, 2006.
167. PETRARU, pr. Gheorghe, *Ortodoxie și prozelitism*, Editura Trinitas, Iași, 2000.
168. PETRARU, pr. Gheorghe, *Misiologie Ortodoxă*, Editura Panfilius, 2002.
169. PETRARU, pr. dr. Gheorghe, *Teologie fundamentală și misionară. Ecumenism*, Editura Performantica, Iași, 2006.
170. PETRESCU, I.P.S. prof. dr. Teodosie, *Cartea Psalmilor și importanța ei în viața pastoral-misionară a Bisericii*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2008.
171. PHILLIPS, John, *Comentariu asupra Psalmilor, vol. III, psalmii 101-119*, traducere de Monica DAN, Editura Stephanus, București, 2001.
172. PINTILIE Nicolae, *Epicleza Euharistică în Liturghiile Bisericii Vechi Orientale* (Lucrare de disertație), Iași, 2011.
173. POENARU, Daniela, *Contribuții la bibliografia românească veche*, Editura Știința, București, 1933.
174. POP, pr. conf. univ. dr. Octavian, *Lucrarea Duhului Sfânt în Vechiul Testament*, Editura Mirton, Timișoara, 2004.
175. POPESCU, pr. prof. dr. Dumitru, *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*, Ed. Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 2004.
176. POPOVICI, Eusebiu, *Istoria Bisericii Universale*, vol. I, București, 1925.
177. POPOVICI, Iconom Constantin, *Studii religios-morale și liturgice*, Chișinău, 1934.
178. POPOVICIU, Nicolae I., *Epicleza euharistică*, Editura Nemira, București, 2003, colecția „Alfa și Omega”, coordonată de dl. Răzvan Bucuroiu.
179. POPOVICIU, Nicolae, *Epicleza Euharistică*, Editura Nemira, București, 2003.
180. PREDA, Radu, *Ecumenismul astăzi*, Editura Universul credinței, București, 2001.

181. PREDA, dr. Constantin, *Credința și viața Bisericii primare. O analiză a Faptelor Apostolilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
182. PRUTEANU, Petru, *Liturghia ortodoxă, istorie și actualitate*, Editura Sofia, București, 2008.
183. QUENOT, Michel, *Icoana, fereastră spre absolut*, traducere de Pr. dr. Vasile Răducă, Editura Enciclopedică, București, 1993.
184. RADORF, Willy, *Lex orandi – Lex credendi*, Freiburg, 1993.
185. RAHNER, Karl, *Tratat fundamental despre credință – introducere în conceptul de creștinism*, traducere de Marius TALOȘ, Galaxia Gutenberg, 2005.
186. RAHNER, Karl, *Gânduri despre credință*, traducere I. Lemeny, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2010.
187. RANIERI, O., *La Spiritualita etiopica*, Pontificio Istituto Orientale, Roma, 1996.
188. RAȘCU, Paul Emil, *Politeism și monoteism. Între Moise și Akhnaton. Exodul evreilor din Egipt – Mit sau realitate?*, Editura Alma, Craiova, 2004.
189. RĂDULEAN, Boris, *Sfânta Liturghie și Apocalipsa*, Editura Bonifaciu, București, 2007.
190. RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
191. RENAUDOT, Eusebi, *Orientalium Colectio*, Tom II, Paris, 1716.
192. ROBINSON, John, *Liturgy coming to Life*, Ed. Mowbray, Oxford, 2nd edition, London, 1963.
193. ROCA PUIG, Ramon, *Anafora de Barcelona i altes pegariei: Missa del sigle IV*, Barcelona, 1999.
194. ROSETTI, Alexandru, *Cele mai vechi traduceri românești de cărți religioase*, Tipografia Vulturul, București, 1895.
195. ROSEN, Moses, *În lumina Torei*, Editura Comunității Evreiești, București, 1992.
196. RUNCAN, Nechita, *Studii de Teologie istorică și practică*, vol. V, Editura Vasiliana98, Iași, 2011.
197. SALAVILLE, S., *Liturgies Orientales – notions générales, éléments principaux*, Librairie Bloud & Gay, Rome, 1932.
198. SARMACAȘ, prof. Luca, *Taina Botezului și Liturgia Bisericei Armene de Reserit*, Tipografia Petre C. Popovici, Iași, 1895.
199. SAVA, pr. prof. dr. Viorel, „În Biserica slavei Tale”. *Studii de teologie și spiritualitate liturgică*, I, Editura Erola, Iași, 2003.
200. SAVA, pr. prof. dr. Viorel, „În Biserica slavei Tale”. *Studii de teologie și spiritualitate liturgică*, II, Editura Golia, Iași, 2004.
201. SAVA, pr. prof. dr. Viorel, „În Biserica slavei Tale”. *Studii de teologie și spiritualitate liturgică*, III, Editura Performantica, Iași, 2006.
202. SAVA, pr. prof. dr. Viorel, *Sfintele Taine în tradiția liturgică romano-catolică – prezentare și evaluare din perspectivă ortodoxă*, Editura Performantica, Iași, 2007.
203. SAVA, pr. prof. dr. Viorel, *Taina Mărturisirii în riturile liturgice actuale*, Editura Trinitas, Iași, 2004.
204. SCHMEMANN, Alexander, *The Historical Road of Eastern Orthodoxy*, Harwell Press, London, 1963.
205. SCHMEMANN, Alexander, *Euharistia, Taina Împărăției*, traducere de Pr. Boris Rădulescu, Editura Anastasia, București, 1993.

206. SCHMEMANN, Alexander, *Introducere în Teologia Liturgică*, traducere în românește din limba engleza de ierom. Vasile Bârză, Editura Sophia, București, 2002.
207. SCHMEMANN, Alexander, *Biserica Liturgică*, traducere Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2005.
208. SCHMEMANN, Alexander, *Biserică, lume, misiune*, traducere Maria Vintler, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
209. SCHMEMANN, Alexander, *Din apă și din Duh. Un studiu liturgic al Botezului*, traducere A. Mihăilă, Editura Sofia, București, 2009.
210. SCOUARNEC, M., *Pour comprendre les sacrements. Sacrements événements de communication*, Paris, 1991.
211. SCRIMA, André, *Duhul Sfânt și unitatea Bisericii: „Jurnal” de Conciliu*, texte traduse de Măriuca Alexandrescu, Dan Săvinescu, Larisa și Gabriel Cercel, Bogdan Tătaru-Cazaba, Editura Anastasia, București, 2004.
212. SIBIESCU, pr. Vasile, *Împăratul Justinian și ereziile*, Editura Cugetarea, București, 1938.
213. SIMONOPETRITUL, Makarios, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, ediția a III-a, traducere diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2008.
214. SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Imnele Păresimilor, Azimelor, Răstignirii și Învierii*, traducere de I. ICĂ jr., Editura Deisis, Sibiu, 1999.
215. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Comentariile sau tâlcuirea epistolei întâi către corinteni*, ediție revizuită de Constantin Făgățean, Editura Sofia/Cartea Ortodoxă, București, 2005.
216. SFÂNTUL IUSTIN POPOVICI, *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, traducere din limba sârbă de Adrian Tănăsescu, ediția a II-a revizuită, Fundația Justin Pârnu, 2012.
217. SOFRONIE, Arhimandrit, *Mistica vederii lui Dumnezeu*, traducere, note și comentarii de Irineu SLĂTINEANU, Editura „Adonai” – Izvoarele Spiritualității Ortodoxe, București, 1995.
218. SOLOVIEV, Vladimir, *Fundamentele spirituale ale vieții*, traducere de Diacon Ioan I. Ică Jr., Editura Deisis, Alba-Iulia, 1994.
219. ŠPIDLÍK, Tomáš, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin*, vol. II, trad. diac. Ioan Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998.
220. STĂNILOAE, pr. prof. dr. Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a, București, 2004.
221. STĂNILOAE, pr. prof. Dumitru, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, Editura Deisis, Sibiu, 2003.
222. STĂNILOAE, pr. prof. Dumitru, *Spiritualitatea Ortodoxă – Ascetica și Mistica*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.
223. STĂNILOAE, pr. prof. Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
224. STREZA, Ciprian Ioan, *Anafora Sfântului Vasile cel Mare. Istorie-text-analiză comparată-comentariu liturgic*, Editura Andreiana, Sibiu, 2009.
225. TAFT, Robert, *The Precomenion Rites*, The Pastoral Press, New York, 1999.
226. TAFT, Robert, *The Great Entrance*, Roma, 1978.
227. TAFT, Robert, *The Liturgy of the Hours in East and West. The Origins of the Divine Office and its Meaning for Today*, Collegeville, 1986.

228. TAFT, Robert, *Beyond east and west: problems in liturgical understanding*, 2nd rev. and enlarged ed., Rome, 1997.
229. TAFT, Robert F., S.J., *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur. Dipticele*. volumul IV, prefață Edward G. Farrugia, S.J., traducere Cezar Login, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2008.
230. TAFT, Robert, F., *Ritul bizantin*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2008.
231. TALPOȘ, Vasile, *Studiu introductiv în Legea, Istoria și Poezia Vechiului Testament*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1999.
232. TARKIS, Basile, *Filosofia bizantină*, traducere Eduard Florin Tudor, Editura Nemira, București, 2011.
233. TENNEY, Merrill C., *Studiu al Noului Testament*, Oradea, 1992 (titlul original: *New Testament Survey*, de Merrill C. TENNEY, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., translated and produced in the Romanian language in 1986).
234. TEODOR de Andida, *Comentariu liturgic*, traducere Pr. Nicolae Petrescu, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2006.
235. TERZIAN, Luiza, *Creștinarea Armeniei o sărbătoare a lumii civilizate*, Editura Scala, București, 1999.
236. TIMIADES, Mitropolit Emilianos, *Preot. Parohie. Înnoire*, Editura Sofia, București, 2001.
237. UNDERHILL, Evelyn, *The Mystery of Sacrifice - a Meditation on the Liturgy*, London, 2009.
238. VARGA, Cătălin, *Sfânta Treime sau filosofia perihorezei desăvârșite – excursuri lămuritoare*, Editura „Dorna Tismana”, 2012.
239. VASILIEV, A. A., *Istoria Imperiului Bizantin*, traducere Ionuț Alexandru Tudorie, Editura Polirom, Iași, 2010.
240. VASILIOS (GONDIKAKIS), Arhim., *Intrarea în împărăție. Elemente de trăire liturgică a tainei unității în Biserica Ortodoxă*, traducere I. Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1996.
241. VINTILESCU, pr. Petre, *Încercări de istorie a Liturghiei. Liturgia creștină în primele trei veacuri*, București, 1930.
242. VINTILESCU, pr. Petre, *Misterul liturgic*, Tipografia Curierul judiciar, București, 1926.
243. VINTILESCU, pr. prof. dr. Petre VINTILESCU, *Două imne îngerești în Liturghie*, București, 1927.
244. VINTILESCU, pr. prof. dr. Petre, *Contribuții la revizuirea Liturghierului român. Proscomidia. Liturgia Sf. Ioan Gură de Aur. Studiu și text*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1931.
245. VINTILESCU, pr. prof. dr. Petre, *Istoria Liturghiei în primele trei veacuri*, Editura Nemira, București, 2001.
246. VINTILESCU, pr. prof. dr. Petre, *Însemnări pentru o nouă ediție a Liturghierului*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1947.
247. VINTILESCU, pr. prof. dr. Petre, *Încercări de istorie a Liturghiei*, București, 1930.
248. VINTILESCU, pr. prof. dr. Petre, *Liturghierul explicat*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a, București, 1998.
249. VINTILESCU, pr. prof. dr. Petre, *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rânduiala lor*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1943.
250. VINTILESCU, pr. prof. Petre, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântare bisericească*, Editura Partener, Galați, 2006.

251. VINTILESCU, pr. prof. Petre, *Istoria liturghiei în primele trei veacuri*, Editura Nemira, București, 2001.
252. VINTILESCU, pr. prof. Petre, *Liturghierul explicat*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
253. VLADIMIRESCU, Mihai Valentin, CIUREA, Mihai, *Siria creștină*, Editura Pro-Universitaria, București, 2010.
254. VLĂDUCĂ, Ioan, *Despre Monofizism, răspunsuri la 100 de întrebări*, Fundația Justin Pârvu, 2010.
255. VLĂDUCĂ, Ioan, POPESCU, drd. Dumitru, FECIORU, drd. Gheorghe, *Acceptăm unirea cu monofiziții*, Editura Predania, Chilia Buna Vestire, 2008.
256. VLĂDUCĂ, Ioan, *Sunt anticalcedonienii ortodocși?*, Editura Evanghelismos, Mănăstirea Grigoriu, 2007.
257. VONIGA, Nicolae, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, Sibiu, 1942.
258. WEISZ, Armand, *Iudaismul etiopian*, Editura Univers, București, 2009.
259. WENGER, Antoine, *Huit catechese baptismales inedites*, Ed. du Cerf, Paris, 1957.
260. WILL, Robert, *Le culte, étude d'Histoire et de Philosophie religieuses*, tome I, Strasbourg, 1925.
261. YANNARAS, Chirstos, *Libertatea moralei*, traducere Mihai Cantuniari, Editura Anastasia, 2002.
262. ZIZIULAS, Ioannis, Mitropolitul Pergamului, *Euharistie, Episcop, Biserică*, traducere Pr. dr. Ioan Valentin Istrate și Geanina Chiriac, Editura Basilica, București, 2009.
263. ZIZIOULAS, John D., *The Eucharistic Communion and the World*, T&T Clark International, London, 2011.

Studii și articole

1. ALEXE, prof. Ștefan, *Contribuția Sfântului Ioan Damaschin și sistematizarea învățăturii Ortodoxe*, în „Ortodoxia”, an LII (1984), București, pp. 120-135.
2. ALEXE, pr. conf. Ștefan, *Probleme actuale ale ecumenismului creștin*, în „Ortodoxia”, an. XXIII (1971), nr. 4, p. 640-649.
3. ALEXE, pr. prof. Ștefan, *Învățătura Sfinților Părinți și a Scriitorilor bisericești despre pace*, în „Ortodoxia”, XXXV, (1983), nr. 4, București, p. 551-580.
4. ANANIA, V., *Conferința Bisericii Orientale*, în „Mitropolia Olteniei”, an XVII (1965), nr. 3-4, Craiova, pp. 293-302.
5. ANICULOAIIE, diac. George, *Înnoirile din ultima ediție a Liturghierului*, în „Ziarul Lumina”, IV (2008), nr. 264 (1165), p. 9.
6. BARONIAN, arhim. Zareh, *Cărțile de slujbă ale Bisericii Armene*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an LXXXVIII (1970), nr. 9-10, București, pp. 605-637.
7. BARONIAN, arhim. Zareh, *Despre imnele liturgice ale Bisericii Armene*, în „Ortodoxia”, an XXI (1969), nr. 4, București, pp. 1082-1091.
8. BARONIAN, arhim. Zareh, *Liturghia Bisericii Armene în cadrul celorlalte rituri liturgice răsăritene (teză de doctorat)*, în „Ortodoxia”, an XXVII (1975), nr. 1, București, pp. 345-402.
9. BEL, Valer, *Biserica și Euharistia*, în „Studii teologice”, an XXXIX (1982), nr. 3-4, București, pp. 120-133.
10. BINDIU, Olivian, *Psalmii și legătura lor cu cultul divin ortodox*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an CXXXI (1987), nr. 9-10, București, p. 176.

11. BIZĂU, pr. Ioan, „Domus Ecclesiae între Liturghie și asceză”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxă*, an LII (2007), nr. 1, Cluj-Napoca, p. 117-145.
12. BÎRLĂNESCU, pr. Ioan, *Sensul cosmic al Liturghiei Ortodoxe și al locașului de cult*, în „Altarul Banatului”, an III (1992), nr. 4-6, Timișoara, p. 41-46.
13. BOBRINSKOY, pr. prof. Boris, *Sfântul Vasile cel Mare și aprofundarea teologiei Duhului Sfânt în secolul al IV-lea*, traducere Ierom. Nectarie Petre, în „Altarul Banatului”, an XX (2009), nr. 7-9, Timișoara, pp. 33-60.
14. BODOGAE, pr. prof. Teodor, *Sfântul Vasile cel Mare în conștiința creștinătății*, în „Altarul Banatului”, an II (1991), nr. 4-6, Timișoara, pp. 322-351.
15. BOGDAPROSTE, G., *Aspecte morale ale ecumenismului practic și reflectarea lor în viața credincioșilor noștri*, în „Glasul Bisericii”, an. XXXVII (1978), nr. 5-6, București, p. 551-578.
16. BRANIȘTE, pr. prof. Ene, *Cultul ortodox ca mijloc de propovăduire a dreptei credințe, a dragostei, a păcii, a bunei înțelegeri între oameni*, în „Studii teologice”, an. V (1953), nr. 9-10, București, p. 626.
17. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Liturghierul slavon tipărit de Macarie la 1508. Studiu liturgic*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVI(1958), nr. 10-11, p. 983-1068.
18. BRANIȘTE, pr. Ene, *Liturghiile romano-catolice în comparație cu cele ortodoxe*, în „Ortodoxia”, an IX (1957), nr. 1, pp. 119-137.
19. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Liturgia Darurilor mai înainte sfințite*, în „Studii Teologice”, X (1958), nr. 3-4, pp. 176-192.
20. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Deosebiri interconfesionale cu privire la Sfintele Taine*, în „Ortodoxia”, an. XI (1959), nr. 4, pp. 499-517.
21. BRANIȘTE, pr. prof. Ene, *Originea, instituirea și dezvoltarea cultului creștin*, în „Studii Teologice”, an XXXIX (1963), nr. 3-4, București, p. 151.
22. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Literatura liturgică în teologia românească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXIX(1971), nr. 1-2, p. 121-134.
23. BRANIȘTE, pr. prof. Ene, *Cultul Bisericilor Creștine vechi din Orient*, în „Ortodoxia”, an XVII (1965), nr. 6, București, pp. 80-111.
24. BRANIȘTE, pr. prof. Ene, *Cultul Bisericilor creștine vechi din Orient. Liturghiile riturilor orientale*, în „Ortodoxia”, an XVII (1965), nr. 1, București, pp. 499-506.
25. BRANIȘTE, pr. prof. Ene, *Liturghiile Bisericii Alexandrine*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 1, Timișoara, 1988, pp. 15-45.
26. BRANIȘTE, pr. prof. dr. Ene, *Sfântul Vasile cel Mare în cultul creștin*, în vol. „Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1630 de ani”, ediția a II-a, revăzută, adăugată și îngrijită de Emilian Popescu și Adrian Marinescu, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura „Basilica” a Patriarhiei Române, București, 2009, p. 457-481.
27. BRIA, I., *Cunoașterea lui Dumnezeu după Sf. Maxim Mărturisitorul*, „Studii teologice”, nr. 9, 1957, p. 310-325.
28. BROCK, Sebastian, *Dialogue hymns of the Syriac Churches*, în „Sobornost”, vol. 5, nr. 3, 1983, pp. 423-440.
29. BULACU, pr. prof. Mihail, *Liturghia catehumenilor și cateheza în Biserica creștină primară a Ierusalimului*, în „Ortodoxia”, an XXXII (1980), nr. 4, București, p. 601-619.

30. CÎMPEANU, pr. Ilie, *Anafora sau rugăciunea Sfintei Jertfe în Liturgia Clementină din Constituțiile Apostolești*, în „Glasul Bisericii”, an XX (1961) nr. 7-8, București, pp. 590-607.
31. CÂNDEA, pr. prof. Spiridon, *Modul și timpul prefacerii cinstitelor daruri în Trupul și Sângele Mântuitorului*, în „Mitropolia Ardealului”, an I (1956), nr. 1-2, Sibiu, p. 105.
32. CÂNDEA, pr. prof. Spiridon, *Liturghiile primare sau apostolice*, în „Mitropolia Ardealului”, anul IV (1959), nr. 2, Sibiu, pp. 86-95.
33. CÂNDEA, pr. prof. dr. Spiridon, *Liturghiile Bisericii Ortodoxe sau Liturghiile bizantine*, în „Mitropolia Ardealului”, an IV (1959), nr. 3-4, Sibiu, p. 255-262.
34. CHIFĂR, Nicolae, *Ortodoxia în confruntare cu arianismul. Episcopatul apusean în apărarea crezului niceean*, în „Analele științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza”, Iași, Teologie, tom IV, 1997-1998, p. 187-202.
35. CHIȚESCU, Nicolae, *Ortodoxia și Bisericile Răsăritene*, în „Ortodoxia”, an XV (1961), nr. 1, București, p. 490.
36. CHIȚESCU, pr. prof. Nicolae, *Biserica Antiohiei în trecut și astăzi*, în „Mitropolia Olteniei”, an IX (1957), nr. 5-6, Craiova, pp. 378-402.
37. CHIȚESCU, pr. prof. Nicolae, *Conversațiile neoficiale dintre teologii ortodocși și cei necalcedoneni*, în „Ortodoxia” an XXVII (1967), nr. 4, București, pp. 550-562.
38. CHIȚESCU, pr. prof. Nicolae, *O singură fire a lui Dumnezeu Logosul*, în „Ortodoxia”, an XXII (1965), nr. 1, București, pp. 293-299.
39. CHIȚESCU, pr. prof. Nicolae, *Ortodoxia și Bisericile Răsăritene*, în „Ortodoxia”, an XV (1961), nr. 1, București, pp. 483-554.
40. CIOBOTEA, episcop vicar dr. Daniel, *Liturghia ortodoxă: o viziune de viață atotcuprinzătoare*, în „Altarul Banatului”, I/40 (1990), nr. 1-2, p. 25-28.
41. CIOBOTEA, PF Patriarh dr. Daniel, *Cuvânt înainte la „Sfânta Scriptură sau Biblia”*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediție jubiliară, București, 2008, p. 3-8.
42. CIOBOTEA, PF Patriarh dr. Daniel, *Sfânta Liturghie – izvor de viață sfântă și lumină veșnică (cuvânt înainte)*, în „Liturghier”, ediția jubiliară, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 5-12 și în „Teologie și educație la Dunărea de Jos”, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2008, vol. 7, p. 7-12.
43. CIOBOTEA, PF Patriarh dr. Daniel, *Binecuvântare de jubileu: primul Liturghier în limbajul mimico-gestual*, în „Liturghierul tradus în limbajul mimico gestual liturgic românesc”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 5.
44. CIOBOTEA, PF Patriarh dr. Daniel, *Lumină din candela cărților*, prefață la albumul „Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie în viața poporului român”, Editura „Basilica” a Patriarhiei Române, București, 2008, p. 5-7.
45. CIOBOTEA, PF Patriarh dr. Daniel, *Ofrande ale mâinilor iubitoare de cult și cultură*, cuvânt înainte la albumul „Manuscrise din biblioteca Sfântului Sinod”, Editura „Basilica” a Patriarhiei Române, București, 2008, p. V-VI.
46. CITIRIGĂ, pr. prof. dr. Vasile, *Experiența personalist-comunitară a credincioșilor prin rugăciune ca obiect al cercetării în cadrul dogmaticii ortodoxe*, în „Metode de cercetare în Teologia Dogmatică”, al II-lea Colocviu Național de Teologie Dogmatică, București, 22-23 mai 2008, Editura Sigma, București, 2009.
47. CITIRIGĂ, pr. prof. dr. Vasile, *Aspecte dogmatice privind funcția cultică a Bisericii*, în „Revelație, dogmă și spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii”, al III-lea

Congres Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă, Cluj-Napoca, 25-26 mai 2010”, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2011.

48. CITIRIGĂ, pr. prof. dr. Vasile, *Sfintele Taine, consecințe ale unirii dintre firea divină și cea umană în persoana lui Hristos*, în „Ortodoxia”, an IV (2012), nr. 1, București, p. 32-50.

49. CIUREA, Mihai, *Spiritualitate și cultură în Siria*, în „Mitropolia Olteniei”, an LX (2008), nr. 5-8, Craiova, 491-503.

50. COLIBĂ, magistrand Mihai, *Cultul Bisericii Monofizite Copte*, în „Ortodoxia”, an XIX (1967), nr. 4, București, pp. 346-350.

51. COLIBĂ, magistrand Mihai, *Cultul Bisericii nestoriene*, în „Ortodoxia”, an XVIII (1966), nr. 4, București, pp. 423-447.

52. COLOTELO, Mihail, *Liturghiile de rit alexandrin*, în „Glasul Bisericii”, an XXVIII (1969), nr. 1-2, București, pp. 74-91.

53. COLOTELO, drd. Dumitru, *Epicleza în Liturghiile răsăritene și Liturgia catolică de astăzi*, în „Studii Teologice”, an XXVIII (1976), nr. 1-2, p. 130-139.

54. COMAN, pr. prof. Ioan G., *Definiția doctrinară de la Calcedon și receptarea ei în Biserica Ortodoxă Orientală*, în „Ortodoxia”, an XXI (1969), București, pp. 493-594.

55. COMAN, pr. prof. Ioan G., *Momente și aspecte ale Hristologiei precalcedoniene și calcedoniene*, în „Ortodoxia”, an XXVII (1975), nr. 3, București, pp. 295-440.

56. COMAN, pr. prof. Ioan G., *Probleme dogmatice ale Sinodului V Ecumenic*, în „Studii Teologice”, an XXIV (1953), nr. 5-6, București, pp. 300-370.

57. COMAN, pr. prof. Ioan G., *Sinoadele Ecumenice ca expresie a universalității*, în „Studii Teologice”, 1967, an XXXI (1967), nr. 3, pp. 254-280.

58. COMAN, pr. prof. Ioan G., *Sinoadele Ecumenice și importanța lor pentru viața Bisericii*, în „Ortodoxia”, an XIV (1962), nr. 3, pp. 289-317.

59. CONSTANTINESCU, pr. Alexandru, *Biserica creștină din India*, în „Glasul Bisericii”, an XV (1960), nr. 9-10, București, pp. 754-793.

60. CONSTANTINESCU, pr. Alexandru, *Contribuții la istoria Bisericii creștine din India*, în „Glasul Bisericii”, an XXII (1963), nr. 1-2, pp. 205-255.

61. COSTIN, magistrand Vasile, *Liturghia Sfântului Iacob din ritul sirienilor iacobiți*, în „Ortodoxia”, an XVIII (1966), nr. 1, p. 99-114.

62. CRĂCIUN, episcop/arhiepiscop dr. Casian al Dunării de Jos, *Liturghia Darurilor Mai Înainte Sfînțite*, în „Căluză Ortodoxă”, XIII (2002), nr. 160-161, p. 3-4.

63. CRĂCIUN, episcop/arhiepiscop dr. Casian al Dunării de Jos, *Pilde vii, demne de urmat în slujirea aproapelui la Gurile Dunării în trecut și astăzi*, în vol. „Credință, istorie și cultură la Dunărea de Jos”, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2005, p. 5-10.

64. CRĂCIUNAȘ, I., *Liturghierul lui Macarie*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXVIII(1962), nr. 3-4, p. 270-271.

65. DANIEL, Métroplite de Moldavie, *La sécularisation, un problème ou une opportunité*, în „SOP”, nr. 298, din mai 2005.

66. †DANIEL, Patriarhul României, *Proclamarea Evangheliei prin Liturghie și filantropie. Mesaj la cea de-a XIII-a Adunare Generală Ordinară a Sinodului Episcopilor Catolici, Vatican, 7-8 octombrie 2012*, în „Lumina”, an VIII (2012), nr. 240 (2346), p. 4.

67. DRAGOMIR, pr. dr. Nicolae, *Studiu istorico – liturgic privind textele biblice din cărțile de cult ale Bisericii Ortodoxe*, în „Studii Teologice”, an XXXIII (1981), nr. 3-4, București, p. 207-268.

68. DRAGOMIR, pr. dr. Nicolae, *Profeții Vechiului Testament, în cultul ortodox și iconografia bisericească*, în „Studii Teologice”, an CXIX (1982), nr. 7-8, București, pp. 563
69. DRAGOMIR, pr. dr. Nicolae, *Liturghiile Bisericii Copte în comparație cu cele ale Bisericii Ortodoxe*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an LX (1984), nr.1-3, Iași, pp. 218-227.
70. DRAGOMIR, pr. dr. Nicolae, *Liturghiile Bisericii Copte și ale Bisericii Etiopiene în comparație cu cele Ortodoxe*, în „Studii Teologice”, an XXXVIII (1984), București, pp. 230-245.
71. DUMEA, pr. Claudiu, *Liturghierul Roman*, în vol. „Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie, izvoare ale vieții veșnice”, Editura Trinitas, Iași, 2008, p. 431-435.
72. DURĂ, pr. Nicolae V., *Anaforalele Bisericii Etiopiene*, în „Studii Teologice”, an XXVIII (1976), nr.7-10, București, pp. 579-597.
73. DURĂ, pr. Nicolae V., *Biserica Alexandriei până la Sinodul de la Calcedon*, în „Studii Teologice”, an. XXXIII (1981), nr. 1-2, București, pp. 5-21.
74. DURĂ, pr. Nicolae V., *Biserica Coptă în lumina tradiției*, în „Studii Teologice”, an XXXIV (1982), București, pp. 200-218.
75. DURĂ, pr. Nicolae V., *Pacea, preocuparea permanentă a Bisericii Ortodoxe*, în „Ortodoxia”, XXXIV (1982), nr. 1, București, pp. 5-11.
76. DURĂ, pr. dr. Nicolae V., *Ecumenismul interreligios dialogul teologic cu religiile necreștine (Iudaismul și Islamismul)*, în „Glasul Bisericii”, an XLII (1984),nr. 7-9, București, pp. 611-623.
77. GANEA, prof. I., *Sfântul Vasile cel Mare ca liturgist*, în „Mitropolia Olteniei”, an LII (1980), nr. 3-6, Craiova, pp. 230-240.
78. GEORGESCU, Ion V., *Legământul Meu, este legământ de viață și de pace*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an CXI (1964), nr. 5-6, București, p. 337.
79. GEORGESCU, Ion V., *Perspective ale dialogului între Bisericile Ortodoxe Răsăritene și Bisericile Ortodoxe Orientale*, în „Mitropolia Olteniei”, an XVII (1965), nr. 7-8, Craiova, pp. 664-680.
80. GIBESCU, prof. I., *Sfântul Mare Ierarh Vasile*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XXV (1911) nr.1, București, pp. 70-84.
81. GÎRMA, drd. Wolde-Kirkos, *Limbile liturgice în Biserica Coptă și în Biserica Etiopiei*, în „Ortodoxia”, an XXIV (1972), nr. 2, București, pp. 37-50.
82. GREGORIAN, pr. V., *Restaurarea funcțiunii didactice în Sfânta Liturghie*, în „Glasul Bisericii”, an 1950, nr. 11-12, p. 28.
83. GRIGORAȘ, magistrand, Aurel, *Dogmă și cult*, în „Studii Teologice” an. XVII (1965), nr. 5-6, p. 303-321.
84. HOUSIAN, A., *La redécouverte de la liturgie par la théologie sacramentaire*, în „La Maison Dieu”, nr. 149, 1982.
85. ICA, lector, Ioan, *Sensul și specificul Ortodoxiei românești: teologia slujirii*, în „Ortodoxia”, an. XVIII (1971), nr. 4, p. 630.
86. IONESCU, pr. Alexandru, *Liturghia Sfântului Iacob a Bisericii Ortodoxe de rit sirian din Malabar*, în „Glasul Bisericii”, an XXII (1963), nr. 1-2, București, pp. 442-467.
87. IONESCU, pr. Ioan, *Taina Sfintei Împărtășanii sau Cuminicături*, în „Glasul Bisericii”, an. XLIX (1990), nr. 1-2, p. 36-42.
88. IONIȚĂ, pr. Viorel, *Perspectivele stadiului actual în pregătirea Dialogului între Biserica Ortodoxă și Bisericile Vechi Orientale*, în „Ortodoxia”, an XXIV (1972), nr.1, București, pp. 105-120.

89. IONIȚĂ, pr. Viorel, *Sinodul VI Ecumenic și însemnătatea lui pentru ecumenismul actual (teză de doctorat)*, în „Studii Teologice”, an XXXVI (1978), nr. 5-8, București, pp. 208-304.
90. ISTODOR, pr. lect. univ. dr. Gheorghe, *Importanța Sinodului I Ecumenic pentru Misiunea Bisericii*, în „Revista Teologică”, Editura Andreiana, Sibiu, an XVII (2007), nr. 3, p. 358-361.
91. JOIȚA, pr. drd. Alexandru, *Sfânta Taină a Euharistiei – Taină a iubirii jertfelnice*, în „Studii Teologice”, an. XXVII (1975), nr. 9-10, pp. 737-741.
92. JURAVLE, pr. drd. Vasile, *Liturghia creștină descrisă în Constituțiile Apostolice în comparație cu Liturghiile Ortodoxe*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an CII (1984), nr. 8-10, București, pp. 680-702.
93. JUSTINIAN Patriarhul României, *Valabilitatea actuală a Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon*, în „Ortodoxia”, an. XVII (1965), nr. 1, București, pp. 15-30.
94. KARASARIDIS, diac. drd., Constantinos, *Descrierea și explicarea Proskomidiei în ritul bizantin la tâlcuitorii Sfintei Liturghii din epoca patristică și cea bizantină*, în „Studii Teologice” an. XXXII (1980), nr. 7-10, pp. 649-658.
95. ȚLAURENȚIU, Mitropolitul Ardealului, *Responsabilitatea liturgică și sacramentală a episcopului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1, an II (2011), pp. 284-292.
96. LAZĂR, pr. drd. Liviu, *Teologia și viața Bisericii Romano-Catolice reflectate în documentele Conciliului II Vatican*, în „Revista Teologică”, Editura Andreiana, Sibiu, an XVIII (2008), nr. 1, p. 181-228.
97. LECLERCQ, J., *Tendence monastique actuelles*, în „Nouvelle Revue Theologique”, tome 110/1978, p. 94.
98. LIGIER, L., *Les origines de la priere eucharistique: de la Cène du Seigneur a l'Eucharistie*, în „Questions liturgiques”, an. LIII (1972), pp. 181-202.
99. LOGHIN, dr. Cezar, *Liturghia grecească a Sfântului Marcu*, în „Altarul Banatului”, an XX (2009), nr. 1-3, Timișoara, pp. 40-50.
100. LOGHIN, dr. Cezar, *Liturghia Sfântului Marcu*, în „Renașterea”, an XXIV (2006), nr. 5, pp. 6-22.
101. LOGHIN, dr. Cezar, *Riturile preanaforale în Liturghiile alexandrine grecești ale Sfinților Grigorie Teologul și Vasile cel Mare*, în „Altarul reîntregirii”, an XV (2010) nr.2, Alba Iulia, pp. 240-255.
102. LOVIN, protos. Chiril, *Liturghia Sfântului Grigorie Teologul*, în „Ortodoxia”, an I (2009), nr.4, București, pp. 198-256.
103. MEYENDORFF, Jean, *Unité de l'Eglise – unité de l'humanité*, în „Istina”, nr. 3, 1971.
104. MIRON, Arhim. Vasile, *Importanța locașului de cult în viața comunității parohiale*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an I (2010), nr. 3, București, pp. 247-272.
105. MIRON, Arhim., Vasile, *Explicarea Sfintei Liturghii pe înțelesul tuturor (partea a II-a)*, în „Ortodoxia”, an IV (2012), nr. 3, București, pp. 82-96.
106. MOLDOVAN, pr. prof. Ilie, *Importanța și rolul mărturisiriide credință în viața Bisericii*, în „Studii Teologice”, București, nr. 1-2, XXXII (1980), p. 267.
107. MOCA, Dimitrie, *Conținutul și structura anaforalei liturgice privită istoric*, în „Mitropolia Banatului”, an CII (1988), Timișoara, nr. 1, pp. 230-240.
108. MOISESCU, dr. Iustin, *Proclamarea autocefaliei Bisericii din Abisinia*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an LVI (1938), nr.1-4, București, pp. 175-190.
109. MONLOUBOU, L., *Les prophetes de l'Ancien Testament*, în „Cahiers Evanghile”, nr. 43, Les Editions du Cerf, Paris, 1983, p. 41.

110. MORUȘCA, pr. O, *O chestiune liturgică (despre epicleză)* în „Revista Teologică”, an IV (1913), nr. 12, Sibiu, pp. 350-362.
111. MOȘOIU, pr. lect. dr. Nicolae, *Unitatea și catolicitatea Bisericii*, în „Revista Teologică”, an 2007, nr.1, p.73.
112. NEAGA, pr. prof. dr. Nicolae, *Vechiul Testament în cultul Bisericii. Sugestii în problema reconsiderării citirilor din Vechiul Testament*, în „Mitropolia Banatului”, an XXI (1971), nr. 4-6, pp. 225-231.
113. NEAGA, pr. prof. dr. Nicolae, *Vechiul Testament factor al ecumenismului*, în „Studii Teologice”, an XXXIX (1971), nr. 9-10, București, pp. 616
114. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Apărarea Crezului niceean de către Sfântul Vasile cel Mare oglindită în scrisorile sale*, în „Autocefalia Bisericii și Mărturisirea credinței”, coordonatori Pr. prof. dr. Viorel SAVA, pr. lect. Dr. Ilie Melniciuc-PUICĂ, Editura Doxologia, Iași, 2011, pp. 74-83.
115. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Apărarea dreptei credințe de către Sfântul Vasile cel Mare oglindită în scrisorile sale*, în „Theologia Pontica”, nr. 2-4, 2009, Constanța, pp. 25-90.
116. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, *Apărarea Crezului niceean de către Sfântul Vasile cel Mare oglindită în Scisorile sale*, în „Autocefalia Bisericii și Mărturisirea credinței”, coordonatori Pr. prof. dr. Viorel Sava, pr. lect. Dr. Ilie Melniciuc-Puică, Editura Doxologia, Iași, 2011, pp. 84-115.
117. NECHITA, pr. prof. dr. Vasile, BEM (1982-2012). Ecouri privind BEM în luările de cuvânt la cea de-a treia Adunarea Europeană Ecumenică de la Sibiu (4-9 septembrie 2007), în „Theologia Pontica” nr. 1-2/2012, pp. 5-80.
118. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Locul Crezului în cultul ortodox (text și cântare bisericească)*, în „Autocefalia Bisericii și Mărturisirea credinței”, coordonatori Pr. prof. dr. Viorel Sava, pr. lect. Dr. Ilie Melniciuc-Puică, Editura Doxologia, Iași, 2011, pp. 74-83.
119. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *A doua întâlnire a subcomitetelor liturgic și pastoral Damasc-Siria*, în „Vestitorul Ortodoxiei”, nr.197, din 1-15 februarie, 1998, pp.15-16.
120. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Anafora Sfântului Vasile cel Mare din ritul liturgic copt. Introducere, traducere și note*, în „Glasul Bisericii”, an XXXVIII (1978), nr. 11-12, București, pp. 1135-1143.
121. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Întâlnirea subcomitetelor pentru dialogul teologic dintre Bisericele Ortodoxe Răsăritene și Bisericele Vechi Orientale*, în „Ortodoxia”, an XXIV (1973), nr. 4, București, pp. 630-644.
122. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Rolul și importanța Sfintei Liturghii în viața credincioșilor*, în „Pastorație și misiune în Biserica Ortodoxă”, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2001, pp. 73-90.
123. NECULA, pr. prof. dr. Nicolae D., *Sfânta Scriptură în cultul ortodox*, în vol. „Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie-izvoare ale vieții veșnice”, Editura Trinitas, Iași, 2008, pp. 295-301.
124. Nissiotis, N., *Foundation of Mission from the Orthodox Point of View*, în „The Greek Orthodox Review”, vol. VII, 1961-1962, pp. 22-52.
125. NOROCEL, magistrand ierod. Epifanie, *Biserica Armeană*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an XXXII (1965), Iași, nr. 7-8, pp. 369-393.
126. NOROCEL, magistrand ierod. Epifanie, *Organizarea Bisericii în secolul al V-lea în urma hotărârilor Sinodului de la Calcedon*, în „Glasul Bisericii”, an XXI (1962), nr. 3-4, pp. 305-327.

127. PAPADOPOULOS, Styliannos, *Teologie și limbaj. Teologie empirică – limbaj convențional*, traducere Nicolae Făcea, în „Revista Teologică”, an IX (1999), nr. 3-4, Sibiu, pp. 3-35.
128. PETCU, drd. Sorin I., *Ritualul împărtășirii în riturile apusene*, în „Studii Teologice”, an XXV (1973), nr. 9-10, pp. 698-713.
129. PETROAIA, pr. drd. Lucian, Idem, *Bibliografie*, în albumul „Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie în viața poporului român”, Editura „Basilica” a Patriarhiei Române, București, 2008, pp. 225-240.
130. PETROAIA, pr. drd. Lucian, *Sfânta Liturghie*, în albumul „Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie în viața poporului român”, Editura „Basilica” a Patriarhiei Române, București, 2008, pp. 145-184.
131. PETROAIA, pr. drd. Lucian, *Studiu comparat al textelor Sfintelor Liturghii în câteva ediții ale Liturghierului românesc*, în vol. „Teologie și educație la Dunărea de Jos” (III), Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2004, pp. 352-390.
132. POPESCU, Mihai Gabriel, *Cultul Bisericei Armene*, în „Glasul Bisericii”, an XXI (1962), nr. 5-6, București, pp. 540-563.
133. POPESCU, Teodor M., *Denaturarea istoriei lui Origen*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XLIV (1926), nr. 5, pp. 246-254.
134. POPESCU, Teodor M., *Tatăl împăratului Justinian contra lui Origen. Studii și traducere*, în „Studii Teologice”, an IV (1933), p. 17-66.
135. POPESCU, Teodor M., *Importanța istorică a Sinodului al IV-lea ecumenic*, în „Ortodoxia”, an III (1951), nr. 2-3, p. 188-294.
136. POPESCU, Teodor M., *Problema stabilizării datei Paștilor. Privire istorică asupra divergențelor calculurilor pascale. Încercări de îndreptare, greutatea și necesitatea unui acord. Propuneri și posibilități actuale*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1964, p. 334.
137. POPESCU, pr. prof. Teodor M., *Condițiile istorice ale formării Vechilor Biserici Orientale*, în „Ortodoxia”, an XVII (1965), nr. 1, pp. 33-79.
138. POPESCU, Teodor M., Pr. Prof., *Sinodul III Ecumenic*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XXXI (1993), nr. 1-2, pp. 15-40.
139. POPESCU, pr. asist. Dumitru, *Ecleziologia romano-catolică după documentele celui de-al doilea Conciliu de la Vatican și ecourile ei în teologia contemporană*, în „Ortodoxia”, XXIV (1972), nr. 3, pp. 364
140. PREDA, pr. Constantin, *Comentariu la Epistola întâi către Tesaloniceni*, în „Ortodoxia”, nr. 3, an IV (2012), București, pp. 59-81.
141. PROCOPOVICIU, pr. prof. Petre, *Ediția nouă a Liturghierului*, în „Mitropolia Ardealului”, II(1957), nr. 5-8, pp. 559-564.
142. RĂMUREANU, pr. prof. I., *Sinodul I Ecumenic de la Niceea. Simbolul niceean*, în „Studii Teologice”, an XXVI (1977), nr. 1-2, pp. 33-60.
143. RĂȘINĂREANU, Visarion, *Factori istorici în geneza Bisericilor Ortodoxe Orientale*, în „Revista Teologică”, an VIII (1998), nr. 2-3, Sibiu, pp. 30-60.
144. RITTER, prof. dr. dr. h. c. mult., Adolf Martin, *Momente ale înstrăinării dintre Vest și Est, Roma și Bizanț până la mijlocul secolului al XV-lea*, în „Revista Teologică”, an XIX (2009), n nr. 2, p. 31-47.
145. ROȘESCU, pr. Gheorghe, *Principii și dispoziții de organizare și disciplină în canoanele Sinodului IV Ecumenic*, în „Studii Teologice”, an XXXVIII (1982), nr. 1-2, pp. 139-156.
146. SAVA, pr. prof. dr., Viorel, *Conferințe pe teme liturgice susținute de profesorul doctor Helmut Hoping la Facultatea de Teologie Ortodoxa din Iași*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» Iași”, Tom VII (2003), pp.191

147. SAVA, pr. prof. dr., Viorel, *Anafora Sfântului Grigorie Teologul din ritul liturgic copt, traducere, introducere și note*, în „În biserica Slavei Tale, Studii de Teologie și Spiritualitate Liturgică”, Editura Performantica, Iași, 2006, pp. 81-132.
148. SAVA, pr. prof. dr., Viorel, *Evhologhionul lui Serapion de Thumuis – locul și importanța lui în istoria și evoluția Liturghiei și a Liturghierului*, în „Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, Tom 13, Iași, 2008, pp. 70-85.
149. SAVA, pr. prof. dr., Viorel, *Liturghierul de la Iași (1818)-prezentare și evaluare în lumina ultimei ediții a Liturghierului românesc*, în vol. „Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie, izvoare ale vieții veșnice”, Editura Trinitas, Iași, 2008, pp. 302-319.
150. SAVA, pr. prof. dr., Viorel, *Rugăciunea liturgică sau dialogul omului cu Dumnezeu și o posibilă cale de dialog intercreștin*, în „Teologie Ortodoxă”, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005, Tom X, pp. 339-356.
151. SALAVILLE, S., *Les Fondement scripturaires de l' épiclese*, în „Echos d'Orient”, nr. 74 (1909), p. 5.
152. SÂRBU, pr. prof., Corneliu, *Ecumenismul și problemele lumii contemporane*, în „Mitropolia Olteniei”, an XVI (1964), nr. 1-2, pp. 3-17.
153. SEMEN, pr. prof. dr. Petre, *Chemarea profetică în viziunea lui Isaia*, în „Teologie și Viață”, an I (1991), nr. 9-12, Iași, pp. 121
154. SEȘAN, pr. prof. dr., Milan, *Despre Bisericile Orientale necalcedoniene*, în „Mitropolia Ardealului”, an XIV (1969), nr. 7-8, Sibiu, pp. 488-498.
155. SOARE, pr. consilier, Dumitru, *Activitatea ecumenică externă a Bisericii Ortodoxe Române în anul 1981*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. C (1982), nr. 1-2, București, pp. 93-100.
156. STAN, pr. prof. Liviu, *Importanța canonico-juridică al Sinodului IV Ecumenic*, în „Ortodoxia”, an XIV (1961), nr. 2-3, pp. 309-323.
157. STAN, pr. prof., Liviu, *Împăratul Iustinian. Sinodul V Ecumenic*, în „Studii Teologice”, an XXIV (1953), nr. 5-6, București, pp. 341-363.
158. STAN, pr. prof., Liviu, *O nouă Patriarhie în „Ortodoxia”*, an XXVI (1960), nr.1, București, pp. 40-59.
159. STĂNILOAE, pr. dr., Dumitru, *Liturghia și unitatea religioasă a poporului român*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIV(1956), nr. 10-11, p. 1079-1087.
160. STĂNILOAE, pr. prof., Dumitru, *Mișcarea ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual*, în „Ortodoxia”, an. XV (1963), nr. 3-4, p. 544-589;
161. STĂNILOAE, pr. prof., Dumitru, *Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox*, în „Ortodoxia”, an. XIX (1967), nr. 4, p. 494-510;
162. STĂNILOAE, pr. prof., Dumitru, *Iubire și adevăr pentru o depășire a dilemei ecumenismului contemporan*, în „Ortodoxia”, an. XIX (1967), nr. 2, p. 283-292.
163. STĂNILOAE, pr. prof., Dumitru, *Acțiuni și poziții noi în eforturile de apropiere între Bisericile Ortodoxe și Bisericile Vechi Orientale*, în „Ortodoxia” an XXXII(1972), nr.1, București, pp. 114-150.
164. STĂNILOAE, pr. prof., Dumitru, *Definiția dogmatică de la Calcedon*, în „Ortodoxia”, an XVII (1965), nr. 1, București, pp. 295-440.
165. STĂNILOAE, pr. prof. Dumitru, *Hristologia Sinoadelor în „Ortodoxia”*, an XXXI (1974), nr. 4, pp. 50-90.
166. STĂNILOAE, pr. prof., Dumitru, *Maica Domnului ca Mijlocitoare*, în „Ortodoxia”, an IV (1952), nr. 12, București, pp. 622-660.
167. STĂNILOAE, pr. prof., Dumitru, *Posibilitatea reconcilierii dogmatice între Biserica Ortodoxă și vechile Biserici Orientale*, în „Ortodoxia” an XVII (1965), nr. 1, București, pp. 7-29.

168. STĂNILOAE, pr. prof., Dumitru, *Relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu Bisericile vechi Orientale* în „Ortodoxia”, an XXII (1968), nr.1, pp. 109-140.
169. STĂNILOAE, pr. prof. Dumitru, *Teologia Euharistiei*, în „Ortodoxia”, an XXI (1969), nr. 3, p. 344.
170. STĂNILOAE, pr., D., *Locașul bisericesc propriu-zis, cerul pe pământ sau centrul liturgic al creației*, în „Mitropolia Banatului”, an XXXI (1981), nr. 4-6, p. 277-307.
171. STOICA, pr. magistrand Simeon, *Liturghia creștină din secolul II, descrisă de Sfântul Justin Martirul și Filosoful, în raport cu Liturghia Ortodoxă de astăzi*, în „Ortodoxia”, an XII (1960), nr. 1, București, p. 74-95.
172. STREZA, lect. dr., Ciprian, *Este Sfântul Vasile cel Mare autorul Liturghiei ce îi poartă numele? Argumente interne pentru paternitatea vasiliană din Rugăciunea teologică a acestui text euharistic*, în „Revista Teologică”, XVII/89 (2007), nr. 3, p. 248-273.
173. STREZA, lect. dr. Ciprian, *Liturghia Sfântului Vasile cel Mare și cea a Sfântului Ioan Gură de Aur-textele euhologice principale ale ritului bizantin*, în „Îndrumător bisericesc pe anul de la Hristos 2007”, Editura Andreiana, Sibiu, 2007, p. 136-150.
174. STREZA, lect. dr., Ciprian, *Originea anaforalei liturgice*, în „Revista Teologică”, VIII/80 (1998), nr. 4, p. 95-128.
175. STREZA, conf. dr., Ciprian, *Sfânta Liturghie – taina întâlnirii personale a omului cu Dumnezeu*, în „Ortodoxia”, an IV (2012), nr. 3, București, p. 97-122.
176. STREZA, pr. dr., Laurențiu, *Tâlcuirea liturgică din manuscrisul n. 111. Biblioteca Arhiepiscopiei Sibiului*, în „Studii Teologice”, XXVI(1974), nr. 1-2, p. 79-88.
177. ȘCHIOPU, drd., Iulian A., *Rânduiala Proskomidiei în riturile liturgice răsăritene*, în „Studii Teologice” an. XXI (1969), nr. 7-8, p. 588.
178. TALAAT TAKLA, dr., Mourkos, *Taina Botezului și a Mirungerii în Biserica Coptă și în Biserica Ortodoxă Română*, în „Teologie și Viață”, an XIV (2005), pp. 165-178.
179. TARNAVSCI, dr., Teodor, *Liturghia Sântilor Apostoli Adai și Maris seu Liturghia Bisericii din Edessa*, în „Candela”, an 1893, Tipografia Arhiepiscop Silvestru Morariu – Andrievici, Cernăuți, pp. 262-748.
180. TEODOR, EPISCOP DE ANDIDA, *Comentar liturgic*, traducere de Pr. prof. Nicolae Petrescu, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXIX (1971), nr. 3-4, p. 310.
181. TEULEA, pr. drd. Cătălin, *Mitropolitul Marcu Eugenicul al Efesului și Sinodul de la Ferrara-Florența*, în „Revista Teologică”, an 2008, nr. 3, p. 23-54.
182. TODORAN, pr. prof., Isidor, *Ecumenism teoretic și ecumenism practic*, în „Ortodoxia”, an XXVI (1974), nr. 3, București, pp. 440-450.
183. URSU, prof., Gheorghe, *Biserica națională a Etiopiei*, în „Mitropolia Olteniei”, an XVI (1964), nr. 11-12, Craiova, pp. 193-204.
184. USCĂ, pr. Ioan, *Comentariu la Cartea Facerii*, în „Altarul Banatului”, an. IV (1994), nr. 10-12, Timișoara, pp. 291-293.
185. VALDMAN, Teodor, *Vechea organizare a Bisericii și Sinodul I Ecumenic*, în „Studii Teologice”, an XIX (1970), nr. 3-4, București, pp. 259-271.
186. VASILIU, Cezar, *Biserica Creștinilor Maroniți din Liban*, în „Studii Teologice”, an XVIII (1966), nr. 3-4, București, pp. 160-190.
187. VASILIU, Cezar, *Biserica creștinilor tomiți din Malabar, India*, în „Studii Teologice”, an XVII (1965), nr. 5-6, București, pp. 345-375.
188. VASILIU, magistrand, Cezar, *Biserica Nestoriană*, în „Ortodoxia”, an XVIII (1966), nr. 1, București, pp. 64-80.

189. VASILIU, magistrand, Cezar, *Biserica Monofizită iacobită a Siriei*, în „Ortodoxia”, an XVII (1965), nr. 1, București, pp. 130-144.
190. VASKEN, I., *Viața și opera Sfântului Grigorie de Nareg*, în „Ortodoxia”, an XIX (1967), nr. 2, București, pp. 140-142.
191. VINTILESCU, pr. Petre, *Valoarea socială a Liturghiei*, în „Studii Teologice”, an XXI (1931), nr. 1, București, pp. 70-95.
192. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Cântarea poporului în biserică, în lumina Liturghierului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXIII (1945), nr. 9, pp. 409-423.
193. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Funcția comunitară a Liturghiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XXXIX (1946), nr. 1-3, București, pp. 81-97.
194. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Contribuții la lămurirea unei controverse de tipic privitoare la vohodurile Liturghiei*, în „Studii Teologice”, III (1951), nr. 3-4, pp. 121-166.
195. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei. „Vhodul Mic” sau „Intrarea Mică” și momentele următoare din Liturgia catehumenilor*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVIII (1960), nr. 7-8, pp. 629-657.
196. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei. Liturgia credincioșilor. Riturile din prima parte a Liturghiei credincioșilor*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVIII (1960), nr. 11-12, pp. 1030-1053.
197. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei. Anafora sau ritualul Sfintei Jertfe Euharistice*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIX (1961), nr. 7-8, pp. 733-754.
198. VINTILESCU, pr. prof. dr. Petre, *Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei. Epiclesa*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXX (1962), nr. 1-2, pp. 86-104.
199. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei. Rugăciunea dipticelor sau a pomenirilor de la Sfânta Jertfă euharistică*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXX (1962), nr. 7-8, pp. 658-672.
200. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei. Oficiul Sfintei Liturghii după dipticele de la finele anaforei liturgice și până la înălțarea Sfântului Agneț*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXI (1963), pp. 111-130.
201. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei. Ritul Proskomidiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII (1964), nr. 11-12, pp. 1043-1068.
202. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Liturgia credincioșilor privită istoric, în structura și rânduiala ei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXI (1943), nr. 1-3, pp. 33-85.
203. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Ora sau vremea din zi pentru săvârșirea Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite*, în „Studii Teologice”, IV (1952), nr. 1-2, pp. 66-76.
204. VINTILESCU, pr. prof. dr., Petre, *Troparul Ceasului al treilea în rânduiala Epiclesei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XL (1937), nr. 1-2, pp. 1-21.
205. VINTILESCU, pr. prof., Petre, *Proskomidia privită în structura și rânduiala ei*, în „Biserica Ortodoxă Romană”, an XXV (1942), nr. 7-8, București, pp. 325-350.
206. WARE, Mitropolit, Kallistos, *Temeiurile patristice ale Sfintelor Taine*, traducere de Marinela Bojin, în „Ortodoxia”, an IV (2012), nr. 2, București, pp. 153-164.

207. YESHANEW, drd., Haddis, *Cult și ierarhie în Biserica Ortodoxă etiopiană*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XC (1972), nr. 7-8, București, pp. 862-873.
208. ZAREA, Alexandru, *Biserica Etiopiană*, în „Glasul Bisericii”, an XX (1961), nr. 1-2, pp. 80-106.
209. ZĂGREAN, pr. prof., Ioan, *Pâinea și vinul liturghic*, în „Mitropolia Banatului”, an XXVI (1964), nr. 4-6, Timișoara, pp. 270-283.
210. ZIZOULAS, Jean, *Euchqristie, l'Evêque et l'Eglise durant les trois premiers siècles, traduit du grc par Jean-Luis Palierne*, Ed. Desclée de Brouwer, Paris 1994

Web:

- <http://religiilelumii.weebly.com/biserica-penticostal259.html> (10.09.2012, ora 21⁵⁰).
- <http://apologeticum.wordpress.com/2010/02/21/sinodicon-ul-ortodoxiei-randuiala-din-duminica-biruintei-ortodoxieiprima-duminica-din-postul-mare/> (07.09.2012, ora 20²⁸).
- <http://www.ercis.ro/liturgie/liturghia.asp> (13.09.2012, ora 16¹⁷).